

Slovenska proza 1900-1950; odgovori na vprašanja (2011/12)

V zbirko odgovorov nisem dodala le tistih, kjer gre za obnovo kakšnega teksta.

Prijetno učenje vsem ;)

Gaja Jezernik Ovca

1. vprašanje

Vzorce žanrske literature je mogoče nekaznovano ponavljati, saj so to vzorci avtorjev, ki tudi sami ponavljajo; za takšne tekste so v tujini popisana pravila, čeprav se žanri z manjšimi modifikacijami stalno spreminjajo – odločilen ostaja namen dela, njegova želja, da je razumljen kot žanrski primerek.

Pri žanrski literaturi se ocenjuje mojstrstvo pri oblikovanju in variiranju znanih in preizkušenih motivov, scen, literarnih oseb.

Slovenske založbe razen v redkih primerih žanrske literature ne objavljajo rade.

Takšna besedila so nastajala sporadično, sramežljivo, najraje z izgovorom, da gre za stavo med literati, češ da so sposobni z levo roko napisati tudi kriminalni, vohunski roman ...

Bolje se je godilo le žanrom, ki so bili bolj avtohtonega porekla (npr. zgodovinska in kmečka povest).

Grafenauer: ostra ločnica med amaterskim in profesionalnim pisanjem; profesionalno pisanje naj bi imelo splošno vrednost, amatersko pa naj bi bilo v službi odpravljanja zasebnih travmatskih doživetij avtorjev.

Besedila, ki stimulirajo množično bralstvo, ne morejo nastati iz enkratnega, privatnega avtorjevega vznemirjenja, ampak je zanje potrebna oblikovalna taktika in poznavanje oblikovalnih formul.

Pomanjkanje žanrskih tekstov pri nas se ima zahvaliti zgolj pomanjkanju programske želje, da bi taka literatura nastajala, bila objavljena in prebirana.

Predsodek, da se žanri ne smejo slovenizirati, je kriv za žalostno resnico, da žanra ne prepoznamo niti tam, kjer slučajno že obstaja; naštetih je mogoče vrsto del, ki so skoraj v vsem žanrski izdelki, a jih niti avtor niti založba nista pripravljena ugledati v tem neuglednem svojstvu (npr. Franci Prajs: Kanček sreče).

Žanrskost se ne bi smela določati samo z literarno formulo, ampak z bralskim prepoznavanjem; dokler samo velika anglosaksonska imena veljajo za vzorec pravega kriminalnega žanra, toliko časa Slovenci prave kriminalke ne bomo poznali.

Pri slovenskih žanrih je treba vedno računati s slovensko specifikom + slovenska literatura ima v celoti drugačno funkcijo kot v drugih državah (opravljati mora še politično, nacionalnopolitrijevalno, humanističnovzgojno in podobne naloge).

Žanrska literatura zaradi takih ali drugačnih estetičnih predsodkov pač po nesreči do sedaj ni bila vključena v noben literarni program.

2. vprašanje

Podnaslavljanje besedil ni bilo obvezno. Odvisno je bilo od običaja edicije ali navade avtorjev, od dolžine besedila in časovne navade.

Najpogosteje so podnaslovljena najdaljša besedila (83%), pri srednje dolgih besedilih pa je verjetnost podnaslova približno polovična.

V 19. stoletju je bilo podnaslavljanje bolj običajno, kot je danes.

Podnaslov usmerja bralčevo recepcijo. Pri nas je termin novela poleg informacije o relativni dolžini hotel povedati, a gre za ambicioznejše pisanje, ki računa na zahtevnejšega bralca, povest pa je pritegovala manj izobraženega bralca oz. poudarjala domačnost snovi.

Povest je bila najzgodnejši in izrazito prevladujoči podnaslov v prvem obdobju daljše pripovedne proze.

3. vprašanje

Beseda povest je znana šele od konca 18. stoletja dalje.

V 16. stoletju sta se pojavili besedi pripoved in pripovest, ki pa sta imeli veliko pomenov. Danes najdemo ustreznici prilika in pregovor.

V 16. stoletju je pripoved ali povest pomenilo sledeče:

- prilika
- primera (posebna oblika prilike)
- pregovor
- zla govorica
- prerokovanje, vera

Pleteršnik je namesto današnje povesti želel uveljaviti obliko pripovest (s tem bi se izognil pomenu povesti ko 'zgodovina').

Povest je plebejska pripovednoprozna zvrst, njen recipient je socialno in izobrazbeno nizki bralec, zato je v povesti veliko privlačne fabulativnosti ter poučnosti v različnih oblikah.

Povest je rada žanrsko določena, njena glavna žanra sta kmečka in zgodovinska povest.

Povest je lahko kratka, srednja ali dolga. Zgradba pri dolgih tekstih je podobna romanu, pri krajših pa noveli in kratki zgodbi.

Specifična povestna struktura pripovedne proze se je oblikovala že prej, a je šele kasneje dobila tudi oznako povest.

Prvi izvirni, izrecno kot povest poimenovani besedili, ki sta dosegli srednjo dolžino, sta Prešernov Kerst per Savici in Sedem sinov Jožefa Žemlje.

Prvi izvirni prozni srednje dolgi tekst s podnaslovom povest je Malavašičev Erazem iz Jame.

Josip Jurčič pa je z Domnom in Jurijem Kozjakom razširil izvirno povest tudi v kategorijo daljših besedil.

4. vprašanje

Johannes Klein:

- razlika med novelo in povestjo ni tako očitna kot razlika med novelo in romanom
- Erzählung ni zbirni pojem za pripovedno prozo, ampak je zvrst med novelo in romanom;
- povest ni skoncentrirana na en dogodek kot novela; z romanom deli nagnjenost do obilice dogodkov, do bogastva dogajanja, ne pa tudi načina, kako dogodke povezuje med seboj
- povest se noveli približuje s kratkostjo scen, ne pa tudi z osredinjenostjo na en efekt
- povest nima trdnih formalnih pravil, vsaka posamezna povest mora na novo izumiti svojo strukturo
- novela tendira k heroičnosti, povest k idiličnosti

Beiner:

- povest in novela sta pogladi korenine iz kratkih oblik eksempla, burke, ljudske knjige, facetije ...
- povest se koncentrira na eno dejstvo, en življenjski izsek ali eno osebo; vse to predstavlja v kronološkem zaporedju, konec pa pušča odprt;
- povest jemlje snov iz stvarnosti, a to ne izključuje fantastične, patetične, satirične in parabolične snovi

Fritz Martini:

- povest goji tradicijo moralčne eksemplarične pripovedi od 18. stoletja naprej
- novela se je polno razvila šele v 19. stoletju
- kratka zgodba je bližje povesti kot noveli
- novela je strukturno od romana povsem različna, povest pa je bolj odprta proti romanu
- novela se mu zdi vrednejša od povesti in celo od romana, ker ima večjo stopnjo simbolnega in s tem poetičnosti ter pomeni protest proti razsvetljenskemu racionalizmu povesti
- povest je tradicionalna racionalistična in didaktična zvrst, svet komentira in odslikava po kronološki in kavzalni logiki ter je z njim v konstruktivnem odnosu;
- princip novele je kompleksnost, problemskost
- princip povesti je enostavnost

Joachim Müller:

- povest: zgodbena decentriranost, zavlačevanje, odvija se polagoma, je sproščena in odprta, bolj usmerjena k vprašanju kot epskemu odgovoru, miren in upočasnen ritem, dogodke predstavlja epizodno ali vključeno v kakšno nedogodkovno strukturo, nima le enega vrha, njena kompozicija je bolj razpuščena
- roman je univerzalno obsežen, novela je enoumno zaključena, povest pa pojasnjevalna in poučna

Povest v Franciji (conte):

- kot formo med romanom in novelo naj bi jo določala ustni značaj (izpostavljena vloga pripovedovalca) in razpetost med realnost in fantastiko

Povest pogosto črpa snov iz folklorne in legend, kar se pri noveli redko zgodi. Povest večkrat sega po fantastični snovi kot novela. Povest se zdi določena s tipom snovi, pripovedovalec je zaradi tega manj svoboden kot v noveli.

5. vprašanje

Najpogostejši vrstni izrazi so povest, roman, novela, pripoved in zgodba.

Pripoved je v slovenščini zbirni izraz za vse oblike epskega proznega pisanja od najkrajših do najdaljših.

Povest je pomensko ožja od pripovedi, saj označuje le eno izmed pripovednoproznih vrst; je daljša, umetniško manj pomembna pripovednoprozna vrsta s poudarjeno fabulativnostjo.

Pripadnost literarnega dela vrsti določimo najlažje po namenu.

Polheim: med novelo in povestjo ni stukturanih razlik; razlika je le v kvaliteti (novela je umetniška, povest pa strukturno nejasna)

Povest je do sredine 19. stoletja označevala novice, od 1890 dalje je bila univerzalno poimenovalno sredstvo za vsakršne pripovedne tekste, po 1945 pa se je njen pomen skrčil na pripovedno prozi, ki je ne preveč ambiciozna in tradicionalno fabulativna.

6. vprašanje

Edward Morgan Forster:

- roman se začne nad 50.000 besedami
- kar je pod 50.000 besedami je povest

Štirje obsegovni tipi:

- 10-20.000 besed
- 20-45.000 besed
- 45-95.000 besed
- nad 95.000 besed

Največ je najkrajših besedil in najmanj najdaljših.

Povest je po dolžini sorodna noveli, saj sta v pasu med 20.000 in 45.000 besedami.

7. vprašanje

Povest se je v slovenščini začela s prevodi Christopha Schmidta, ki so jih kmalu nadomestili slovenski teksti.

Tradicionalna definicija:

povest je daljša, umetniško manj pomembna pripovednoprozna vrsta s poudarjeno fabulativnostjo.

Povest je bila obsegovno raztegljiva zvrst, vendar v povprečju bližje noveli kot romanu; zato je ne moramo smatrati kot preprosti roman.

Povest so uporabljali za dela, ki so temeljila na kmečki snovi (medtem ko roman za tista, ki so vsebovala grajske in meščanske teme).

Povest živi v naši zavesti kot opozicija moderni prozi, ki je fragmentarna, lirski in nefabulativna.

Slovenska povest je v svoji statično reprezentativni obliki:

- popularna, plebejska pripovednoprozna vrsta
- polna privlačne fabulativnosti in verske, gospodarske ter nacionalno-politične poučnosti
- lahko so kratke, srednje ali dolge
- zadržanost do ljubezenske motivike, poudarjena ljubezen do kmečke in zgodovinske snovi

8. vprašanje

Trivialna književnost je zbirna oznaka za dela, ki so bila kdaj iz estetskih, moralnih ali idejnih razlogov, največkrat pa zgolj zaradi množičnega bralca razvrednotena.

Trivialno književnost je omogočil pojav množičnega bralca; prispevale so tudi nove tiskarske tehnologije, ki so pocenile knjigo, in porast mestnega prebivalstva, ki je poznalo prosti čas (namenjen tudi branju).

Do razvrednotenja množične književnosti je prišlo najprej v nemški klasiki in romantiki zaradi nelagodja tistih avtorjev, ki se niso hoteli prilagoditi novemu manj izobraženemu bralstvu iz nižjih socialnih slojev in njegovim potrebam.

(+ preberi si še v zapiskih iz 1. letnika pri ULT)

9. vprašanje

Kič: estetsko razvrednotena literatura

Šund: estetsko in moralno razvrednotena literatura

Popularna literatura: funkcionalno razvrednotena in množično razširjena literatura

Poljudna literatura: estetsko razvrednotena množično razširjena literatura

Kolportaža (prava trivialna literatura): estetsko in funkcionalno razvrednotena množično razširjena literatura

	Estetsko razvrednoteno	Moralno razvrednoteno	Funkcionalno razvrednoteno	Množično razširjeno
KIČ	X			
ŠUND	X	X		
POPULARNA L.			X	X
POLJUDNA L.	X			X
KOLPORTAŽA	X		X	X

10. vprašanje

Naslov apokrifni Prešeren meri na tista besedila, ki jih prešernoslovje ni moglo ali ni hotelo sprejeti v kanonizirani opus:

ali ker niso popolnoma prepričani o Prešernovem avtorstvu ali zaradi preveč nespodobne vsebine.

Prešernove apokrifne se lahko razporedi v naslednje skupine:

1. priložnostni in kosmati verzi
2. nagrobni verzi in drugi napisi
3. posvetila v knjigah
4. izjave, ki kažejo pesnika v vlogi nekakšnega vidca, čeprav se prerokbe tičejo sem ter tja nepomembnih zasebnosti in lokalnosti
5. nekatere anekdote
6. posamezna kanonizirana besedila, ki imajo s filološkega stališča enako sumljiv izvor kot prej naštetata

Apokrifnega gradiva ni veliko zaradi požiga zapuščine februarja 1849 – trgovec Vilijem Killer je za to obtoževal kateheta Dagarina.

Mladostno poezijo je Prešeren sam požgal, ko se je vrnil z Dunaja. Ohranili sta se le dve pesmici: prva naj bi nastala kot odgovor na vprašanje sestre Jere, kaj dela na Dunaju, ko nič ne piše domov; druga je sestavljena iz verzov, položenih v usta materi sošolca Matija Gollmayrja, ki je silila sina v lemenat.

Iz 30. let sta dve izdaji podobice Svetih šteng sv. Jošta pri Kranju s pesmijo na hrbtni strani listka (Ne daj se od greha nikdar oslepiti);

vprašanje morebitnega Prešernovega avtorstva je menda prvi postavil Ivan Vrhovnik, javno pa Ante Gaber.

Obstajata tudi dve kratki pesmi na račun Savice – ena vulgarna, druga s protiklerikalnim sporočilom.

Prešeren naj bi na gostiji s kolinami podražil z verzi grofa Antona Turjaškega, ta pa naj bi mu v enakem stilu podal odgovor.

Iz obdobja ljubezenskega razočaranja do Julije je nastalo priložnostnih verzov veliko.

Prešeren in njegov soimenjak z Bleda sta včasih doma popisala majhne listke z zabavljicami, jih nosila s sabo na zabave in pometala po tleh – na listkih se je posmehovalo prvakom ljubljanske birokracije, starim devicam, domišljavim koketam ...

Cela serija pesmi gre na račun ženskega redovništva:

Eno (zelo vulgarno ;)) naj bi napisal na vrata uršulinskega samostana.

Ernestina Jelovšek govori o Nuni (in kanarčku), da naj bi nastala na temo razmerja uršulinske matere Ignacije z uršulinskim ravnateljem ter spovednikom Janezom Šlakerjem, čeprav je nastala več let po škandalu.

Na isto temo bi se lahko nanašal paskvil Kako in komu se trebuhu rede? Prešeren se je sicer branil avtorstva pesmi, vendar njegovim besedam ni moč vedno verjeti brez zadržkov, saj je npr. ljubljanski policiji zatajil tudi lastno avtorstvo Nebeške procesije.

Upesnil naj bi tudi pobeg uršulinke iz samostana v Škofji Loki – Nune zadnja noč.

11. vprašanje

Franceta Prešerna zgodovinska tematika ni preveč zanimala; dotaknil se je le v Krstu pri Savici in s tem še pomagal graditi predstavo o mračnem srednjem veku.

Sedem let za izidom Prešernovega Krsta (l. 1943) je izšla izvirna pesnitev Jožefa Žemlje Sedem sinov.

Krst pri Savici in Sedem sinov družijo skupne značilnosti. Žemlja se je zgledoval po Prešernu, a ni bil edini vir.

Sedem sinov je napisana (kot Krst) v oktavah; obnovil je preprosto, nenavadno in moralno poučno zgodbo iz hrvaških srednjeveških časov (ženska napoti beračičo stran, ker ne verjame, da bo rodila trojčke; sama potem rodi sedmerčke, ohrani le enega, druge pa da utopiti; mož to prepreči in jih da v rejo; ko jo želi potem razkrinkati, ga sinovi preprosijo, da ji prizanese).

Podobnosti:

- vrstna določitev, kitična organiziranost (osemvrstične jamske kitice) in obseg
- domoljubna motivacija za nastanek in domoljubna tematika ter panslovanstvo

Formalna razlika:

- Žemljeva pesnitev je bila natisnjena v novem ilirskem črkopisu
- Krst, ker je bil še v bohoričici, po njegovem ni mogel dovolj ustrezno predstavljati slovenskih nacionalnih interesov, ki jih je Žemlja videl le v tesni povezavi z interesi drugih Slovanov

Obravnavanje nacionalne teme:

- Žemlja se je odločil natančneje razložiti problem odnosa do tistih sosedov, ki niso pravi tujci, do ostalih Slovanov
- Prešeren je odklanjal Kollarjev panslovanski načrt zaradi njegove diskriminacije manjših slovanskih narodov
- Žemlja se strinja s kritiko Kollarja, a ohranja vero, da je napake mogoče popraviti in slovansko družino v interesu skupne slave in moči spraviti skupaj

12. vprašanje

Anton Koder je bil nekaj let mlajši od Jurčiča.

Literarna zgodovina mu skoraj povsod prilepi vrednostno negativne sodbe.

Rdeča nit vseh obsodb je Kodrova bližina Josipu Jurčiču oz. "posnemanje" Jurčiča; slovenska literarna scena, določena z idealom enkratno prepoznavnega avtorstva, je prenesla samo en "jurčičevski slog", ne pa dveh, zato je poleg Kodra izločila še Josipa Podmilšaka in Frana Jakliča.

Druga Kodrova krivda je bila njegova vezanost na rivalsko celovško literarno revijo Kres, ki je uhajala nadzoru osrednje ljubljanske literarne skupine, zbrane okrog Ljubljanskega zvona.

Hladnik meni, da Kodrov slog sploh ni hudo moteč; svež je tudi po snovni plati: luteranstva sta se pred njim lotila le Mandelc in Jurčič, kmečkih uporov pa v precej skromnejšem obsegu in posredno le Jurčič; Koder na protestante sicer ni gledal s simpatijo, vendar ni prizanašal tudi njihovim nasprotnikom in bi bil v tej nepristranskosti danes še kako sprejemljiv.

13. vprašanje

Pavlina Pajk je napisala 6 romanov, 8 novel in 8 povesti.

Pogovorni jezik doma je bil vseskozi italijanski in slovenščino se je pričela učiti na skrivaj pri 16-ih letih.

Njena proza je nastajala pod vplivom nemške družinske povesti in je bila predmet odklonilne kritike, dokončno pa so jo leta 1896 diskvalificirali in jo zrinili s slovenskega parnasa naturalisti.

Leta 1896 je v Ljubljanskem zvonu v nadaljevanju izhajal njen roman Dušne borbe istočasno z Govekarjevim programskim naturalističnim romanom V krvi.

Govekar je v kratki oceni sesul njeno povest Planinska idila (trivialnost, šablonskost, medlost značajev, srečen konec s poroko).

Konflikt Pajkove z naturalisti je doživel vrh ob izidu romana Slučaji usode; katolikom ni ustrezala zato, ker je bila v nasprotju s pojmom božje previdnosti, naturalistom pa zato, ker ni priznavala determinizma in dednosti ali okolja.

Zgodbeni vzorec Pajkove, ki je glavno vlogo namenila revni mladi guvernanti, ki se na koncu srečno poroči, je bil za moško presojo reči neuporaben in moteč.

Pavlina Pajk je blagovna znamka slovenskega ženskega romana; glavna oseba je mlada, lepa in sirotna gospodična, zavezana je visokim moralnim standardom in nikoli ne prelome dane besede, nerazrešljive čustvene zagate pa se praviloma razrešijo v boleznih.

14. vprašanje

Tone Šifrer:

- ljudske povesti ne smemo zamenjati z vaško oz. domačinsko povestjo, saj ima vaška povest navadno splošno veljavno umetniško vrednost, ljudska povest pa nikdar ni umetnina (shematičnost in poučnost);
- trije tipi kmečke oz. vaške povesti: 1. zdravo predstavljanje kmečke problematike, 2. iskanje odgovorov na občečloveška vprašanja v zemlji in kmetu.

Jakob Šolar:

- ker je vse več meščanov, obstaja nevarnost, da se pozabi na kmeta;
- poenoti kmečko in ljudsko povest;
- značilnosti so: 1. vzgojnost in poučnost, 2. optimizem oz. zavzetost za nekaj, 3. prijateljski odnos med pripovedovalcem in ljudstvom
- pri ljudski povesti ga je motila le oblikovna pomanjkljivost (tendenčnost)

France Vodnik:

- prevzame Šolarjev pogled in ga razširi;
- lastnosti so: 1. izrazita epskost oz. fabulativnost, 2. pokrajinska določenost s folklorizmi in dialektizmi, 3. kmečka snov, 4. sodobna problematika, 5. kolektivni značaj besedila (junak je vas v celoti)

Domačijska povest:

tip kmečke povesti z domom (domačijo, družino, domovino) kot glavno vrednoto

Ljudska povest:

je tendenčna, namenjena "pouku in zabavi", pisana je za naivnega/nekultiviranega bralca, ki pomena ne razbira sam, ampak mu je predstavljen

15. vprašanje

Prevajanje kot preišljena in programirana dejavnost v projektu nacionalnega konstituiranja slovenstva.

Prevajalo se je predvsem za ljudstvo in mladino, ki sta obvladovala le slovenščino.

Prevajanje je postalo smiselno šele z razvojem slovenske pismenosti, ko se je kot potencialno literarno občinstvo pojavil na novo opismenjeni množični srednje- in nižjeslojec.

Še pred nastopom množičnega bralca so ustnemu razširjanju med nepismenim ljudstvom služili prevodi tako imenovanih ljudskih knjig (npr: Andrej Šuster-Drabosnjak: Lepa Magelona; Večni Žid; Ljudska knjiga o Frideriku Barbarosi).

Prevodno nedotakljivi so bili zlasti tisti pripovednoprozni žanri, ki so imeli poudarjeno nacionalnokonstitutivno funkcijo; tako nista prenesla nemške prevodne konkurence izvirna kmečka povest in izvirni zgodovinski roman.

Sredi 50. let je bilo največ prevodov iz angleščine in francoščine, pol manj iz ruščine, italijanščine in nemščine.

Krištofšmidovska literatura oz. mladinska književnost: opismenjujoča se mladina je imuna za nacionalne in politične funkcije literature, zato zanjo izvirnost ni vrednostni razločevalni pojem.

Kriminalna tematika je bila v zadostni meri vsebovana v domači vaški povesti, zato za prevode ni bilo prave potrebe.

Nacionalnoreprezentativni žanri so spodbujali izvirno tvornost, zato v njih ni ostalo dosti prostora za prevode; pri vaški povesti je izjema planinska/lovska povest.

Torej: proste roke so prevajalcem puščali v glavnem popularni žanri za mladino in preprosto ljudstvo (npr. krištofšmidovska povest, robinzonade, ljudske knjige, roparske in piratske povesti, ameriške in celo kriminalne ter fantastične povesti).

16. vprašanje

Konec v pripovedni prozi odgovarja na vprašanje, ali so bili dogodki uspešni ali neuspešni.

Ker je v dogodkih udeležencev več, je razumljivo, da je isti dogodek za enega udeleženca lahko uspešen, za drugega pa neuspešen.

V večpramenski pripovedi je odločilen izid glavnega toka dogodkov. Pri okvirni pripovedi je sklep epiloga bistven za razumevanje pripovedi. Kjer je glavna oseba kolektiv, vrednost izida ustreza povprečju izidov posameznih oseb.

V treh petinah primerov lahko govorimo o uspešnem, pozitivnem koncu dogajanja.

Konec kmečke povesti ni v znamenju šablonskega happy enda.

Pozitivni konec je redkokdaj čist in brez ostanka kakor v idili. Praviloma se blešči na ozadju spremljajočih negativnih usod, najraje smrti, drugih glavnih ali stranskih oseb.

Poroka je znamenje uspešnega konca par excellence, saj pomeni garancijo za zagotovitev potomcev (beri: nadaljevanje domačije). Polovica porok je relativno neproblematičnih; razmerja med kmečkim dekletom in meščanskim moškim so dokaj redka. V četrtini primerov pride sreča v obliki druge poroke.

Naloga pozitivnega konca je iz porušenega ravnotežja, ki se predstavi v začetku povesti, spet zgraditi red in ravnotežje.

Pozitivni izid temeljnega konflikta med očetom in sinom se lahko konča: 1. da se eden izmed njiju pod silo vda, 2. da se eden od njiju da prepričati in si premisli, 3. da oba malo popustita, 4. da se predmet spora sam umakne.

Konci so navadno sestavljeni:

- kombinacija pozitivnega in negativnega konca – najznačilnejša za zgodnejše obdobje v razvoju kmečke povesti; običajno je konec uspešen za pozitivno glavno osebo in neuspešen za negativno (kombinacija sodi med uspešne konce);
- perspektivistični konec – med pozitivnimi jih je za četrtino; pojavijo se na prelomu stoletja in dosežejo prvi višek v vojnih letih; perspektivizem se je trudil graditi novo domovino po prvi vojni;
- moralna zmaga kljub fizičnemu porazu – s tem se kmečka povest načeloma ne ukvarja;
- motiv mlade, vendar ogrožene sreče – redko zastopano

Negativnih izidov je za dve petini in so zato pomenljivejši od pozitivnih:

- četrtina jih ustanavlja podskupino elegičnih koncev (sprijaznjenje s smrtjo ali z odhodom iz vasi nazaj v mesto, potem ko se je vas izkazala kot neustrezn bivalni prostor);
- v četrtini gre za usode negativnih oseb (smrt je redno v kombinaciji s poroko ali sorodnim srečnim izidom za dom in družino) – ta dela ne predvidevajo bralčeve identifikacije z negativno glavno osebo;
- o pravih tragičnih izidih lahko govorimo kvečjemu v desetini negativnih koncev

V dobri polovici pomeni negativni konec smrt.

17. vprašanje

Novela	Povest
Srednje dolga pripoved.	Območje od srednje dolge pripovedi do dolge pripovedi.
Osrediščena na en dogodek.	Nima trdnega jedra, je razpuščena in kompozicijsko zato nima enega vrha.
Konec je zaprt.	Konec je odprt.
Časovno strnjena in napeta, ukvarja se z nenavadnimi dogodki.	Zavlačujoča in nenapeta, saj ima opraviti z vsakdanjim življenjem.
Ima več simbolike in s tem poetičnosti, kaže na iracionalno in nepredvidljivo, sveta ne komentira.	Tradicionalni racionalistični in didaktični žanr, svet komentira in ga odslikava po kronološki in kavzalni logiki ter je z njim v konstruktivnem odnosu.

Izraz vaška ali kmečka novela je problematičen s stališča teorije novele. Če je vaški ambient tako poudarjen, da zahteva poimenovanje, potem ne gre več za novelistične probleme, ampak atmosfero, ki jo zahtevajo pravila kratke pripovedi in povesti. Seveda se novela lahko dogaja na kmetih, vendar kmečkost ne bi smela biti očitna do take mere, da bi upravičevala poimenovanje snovi.

Janko Pajk o Stritarjevi Svetinovi Metki:

delu je odrekel pravico, da bi bilo podnaslovljeno z roman ali novela; povest bi bila roman, če bi bil predmet Metkino življenje celo, novela pa, če samo ena zgodba njenega življenja.

Kmečke novele:

Jakob Sket – Žrtva ljubosumnosti;

Fran Jaklič – O ta testament!;

Rado Murnik – Matajev Matija;

Ivan Cankar – Sosed Luka;

Ivo Šorli – Golobovi;

France Bevk – Huda ura;

18. vprašanje

O kontinuiranem nastajanju daljše kmečke povesti lahko govorimo šele od leta 1875 naprej.

Prvi vrh je kmečka povest doživela v začetku 90-ih let, potem pa še 1903 in 1914.

Občuten padec je kmečka povest doživela v začetku 20-ih let, takoj zatem pa silovit vzpon s količinskim vrhom in z največ naslovi v drugi polovici 30-ih let.

Brez dvoma je količinski porast naslovov kmečke povesti znak literarnega in kulturnega razvoja Slovencev, ne samo znak razvoja žanra.

Upad produkcije okoli leta 1920 in verjetno izvor v travmatičnih posledicah prve svetovne vojne. Vrh v 30-ih letih pa se zanimivo pokriva z gospodarsko krizo (domačijsko kmečko pisanje je tedaj intenzivno iskalo rešitve in alternativo meščanskemu liberalizmu, ki je bil kriv svetovne krize.

+ poglej si bibliografijo na straneh 125-129

19. vprašanje

Vajevsko obdobje:

- Cepetec Valentina Mandelca: glavni osebi sploh nista kmeta, ampak brodnika; konec začne napovedovati baladno vzdušje; kot tema povesti se razkrije bratovska ljubezen (tuj motiv v kasnejši kmečki povesti, saj so brati večinoma rivali)

II. polovica 80. let:

- težko določiti podžanrsko ime
- Detelove zgodbe, Sketova Žrtev ljubosumnosti, Kodrov Viženčar, Dora Pavline Pajkove, Alešovčev Petelinov Janez
- kmečki svet ni čist oz. ni prikazan v svoji kmečkosti
- glavni motiv je dokaj drzen: ljubezensko rivalstvo med očetom in sinom, moževa ljubosumnost, usodne osebe

Tradicionalna varianta:

- Jurčičev Sosedov sin: čista kmečka snov; tipična zveza revnega fanta in bogatega dekleta s srečnim izidom; temeljni motiv je generacijski konflikt oče-hči

Folklorna idila:

- Kodrova Marjetica: prva uspešnica med kmečkimi povesti; kombinacija folklornih scen in opisov ter motivom ljubezni med revno bajtarsko lepoticco in sinom vaškega mogotca
- idila pomirja socialna nasprotja oz. jih sploh noče ugledati
- junaka, ki bi nekaj hotel in s tem odprl problem, idila nima

Večerniška kmečka povest:

- najobsežnejša veja žanra
- Josip Ogrinec, Anton Jeglič, Josip Vošnjak, Ivan Štrukelj, Fran Zbašnik, zgodnji Finžgar
- poučnost v različnih oblikah: gospodarska, politična, etična (verska)
- kriminalno dejanje je rezultat napačne politične, etične in gospodarske orientacije; pouk je v kazni, ki doleti grešnika

Naturalistična avantura:

- v motive vključi prešuštvo na vasi in predzakonske spolne odnose
- pojavljajo se nekmečke osebe (delavci, študentje ...)
- Zofka Kveder: erotična motivika in izrecno negativna pripovedna perspektiva do kmečkega kolektiva
- Fran Govekar: naturalizem uveljavljal le na stilni ravni in v drznejši erotični motiviki

Ivan Cankar – Hlapec Jernej in njegova pravica:

- novost je že v izbiri glavnega motiva: oseba izčrpanega starega hlapca, ki je bila tedaj v kmečki povesti izjemna
- Jernej je predstavnik interesa, ki ne pripada njemu osebno, ampak ga identificira z božjim; konflikt se v povesti dogaja med tem etičnim (božjim) interesom in juridično pravico (družbenimi zakoni) človeškega sveta
- psihološka značajevka z neobičajno osebo v tradiciji kmečke povesti ni novost, pač pa je novost idejna nadgradnja: bralec čuti do "norca" simpatijo; tragičen konec ne prinaša nobene pomiritve,

20. vprašanje

Razlika med domačijsko in regionalno (pokrajinsko) literaturo:

- domačijska literatura je tista, v kateri so dom, družina, rodbina, domačija, domovina pomembnejši od individualne glavne osebe
- pokrajinska literatura je tista, ki poudarja in izpostavlja pokrajino, v kateri se dogaja

Pokrajina je v regionalni literaturi tvorna toliko, kolikor določa značaj in delovanje ljudi v njej.

Regionalnost ni sinonim provincialnosti; regionalnost kaže na enakovrednost pokrajinskih enot, provincialnost pa ima slabšalni podton.

Regionalnega značaja nima vsa podeželska literatura (vemo približno, kje se dogaja, a bi se lahko dogajalo tudi kje drugje).

Začetek predstavljajo Tavčarjeve Slike iz loškega pogorja in opus kmečkih povesti iz Suhe krajine Frana Jakliča.

Če je regionalno bralstvo ob besedilu vznemirjeno, pomeni, da se prepozna; največkrat sprejme avtorja za svojega, ustanavlja prosvetna društva in jih poimenuje po njem.

Regionalnost je postala opazna dimenzija, ko je centralno slovensko bralstvo naletelo na novo pokrajinsko eksotiko obrobni regij, ki prej literarno niso bile predstavljene; npr. Prekmurje (Miško Kranjec), Primorska (Ivan Albreht, France Bevk, Narte Velikonja, Ciril Kosmač), Koroška (Prežihov Voranc), Štajerska (Anton Ingolič, Janko Kač).

Avtorji so se rodili večinoma na podeželju in so se precej selili (najbolj v Ljubljano).

Tendenca avtorjev je bila izrazito programska:

literarno upodobiti tudi manj poznane slovenske pokrajine, tako izravnati razlike med slovenskimi regijami in ustvarjati enotni slovenski prostor.

21. vprašanje

Pokrajinska ali regionalna povest je pojav 20. let 20. stoletja; je časovno zamejeni žanrski tip kmečke povesti.

Za njen nastanek so bili odločilni politični pogoji (program zedinjene Slovenije in sprememba državnega okvira l. 1918, ki je upravno združil slovenske pokrajine z izjemo Primorske in Koroške); najbolj izrazita pokrajinska povest je zato nastajala na politično odrezanem Primorskem in v drugih obrobni pokrajinah, ki so si prizadevale ohraniti stik s centrom.

Regionalna literatura v slovenskem primeru ne podpira drobitve političnega prostora, ampak je regionalizem v literaturi izraz stremjenja k zedinjenemu slovenstvu.

Pokrajinska povest predstavlja specifičen problem določene pokrajine.

Na Češkem se je sorodno razvil ruralizem, ki je pri nas zastopan pri Antonu Novačanu. Gre za umetnostno smer, ki obdeluje kmečko in podeželsko tematiko, je pa časovno zelo omejeno.

22. vprašanje

Literatura krvi in zemlje

- zмага vedno le to, kar je sposobno preživetja, kar je odpornejše

Zraščenost človeka z zemljo je ena najpogostejših in najglasnejših idejnih konstant kmečke povesti.

Relacija ima več stopenj, od načelnega subjektovega pristanka na zvezo do popolne zaslužjenosti z zemljo. Ekstremna oblika simbioze človeka z zemljo je, ko človek izgubi lastnosti, ki ga od zemlje ločujejo.

Človek postane del zemlje in to pomeni smrt človeka kot subjekta.

Stilno sredstvo, s katerim kmečka povest dosega naturalizacijo človeka, so primerjave človeka živalskemu in rastlinskemu svetu ali zemlji:

- npr. redukcija čustva

Fatalizem = ker človek ni subjekt, ni odgovoren za svoja dejanja in tudi nič samostojnega ne more narediti. Ostane le pristajanje na usodo. Kmečka povest je s tako nazorsko podlago usmerjena proti spraševanju, proti refleksiji; je protiintelektualistična.

Domača literatura krvi in zemlje = kadar ima človekova zaraščenost z zemljo težo nacionalnega projekta in značaj kulta.

Temeljne lastnosti literature krvi in zemlje po tujih teorijah:

- navezanost človeka na zemljo
- vključenost človeka v naravo
- cikličnost časa v smislu menjave letnih časov
- sovražna vloga mesta
- motiv vračajočega se popotnika
- zgolj razmnoževalna vloga ženske
- protiintelektualizem

Na Slovenskem je to večinoma literatura, ki motivno in idejno črpa iz povezanosti človeka in rodu z zemljo.

23. vprašanje

Ljubljanski zvon	Dom in svet
Fran Jaklič , Janko Kersnik	Fran Jaklič , Ivan Štrukelj, Ivo Trošt, Fran S. Finžgar, France Bevk
13-odstotni delež kmečke povesti	28-odstotni delež kmečke povesti

24. vprašanje

Tematika je izraz za material, tema je izraz za idejno ali duhovno plat teksta.

Osnovna tema kmečke tematike je lastninski odnos.

Motiv je najožja tematska enota.

Če izraz kmetstvo, ki poimenuje snov kmečke povesti, uporabimo kot oznako teme, potem mislimo na sklop specifično kmečkih problemov, med katerimi ima lastninski konflikt najvidnejše mesto.

Podlaga temi lastninskega konflikta je več motivov:

- generacijski konflikti
- različne oblike rivalstva

Pojavlja se tudi tema ljubezni.

Temo določimo na osnovi temeljnega motiva pripovedi. Motivi so lahko med sabo enakovredni, lahko pa tudi en motiv vsebuje še drugega.

Junak = mlad, lahko jih je več; je mobilni element družbe; načelo pozitivne aktivnosti

Dom = stabilni element; abstraktni cilj prizadevanja

Tujina = neka druga družba, grožnja spremembe strukture; negativno načelo

Najvažnejša je kategorija doma. Nanjo se nanašajo tudi prizadevanja junaka (da ohrani dom/se na novo udomi/spremeni zasedbo doma).

Če je dom osrednja kategorija kmečke povesti, potem je domačijska povest njen jedrni tip.

Zakon doma je biti osnovna proizvodnja in rekreativna enota. Dom se želi regenerirati in v ta namen pokliče na prizorišče novega kandidata za gospodarja.

Dom je praviloma kmečka domačija, rodbina, vas, abstraktno celo domovina; le v izjemnih primerih gre za popolnoma nepričakovan prostor (npr. Potepuh Marko in Kralj Matjaž; Beli mecesen).

Dom je idealni prostor. Dokler mladi kandidat za gospodarja ne postane del doma, se mu zdi le-ta poškodovan.

Avtoriteta očeta in hišnega gospodarja ponavadi predstavlja proizvodno, brezobzirno plat doma, mati pa ponavadi predstavlja njegovo rekreativno, tolažilno in pomirjevalno polovico. Dom je dobri dom, dokler v njem ni razpoke med proizvodno in rekreativno polovico.

Tete, strici, hlapci in dekletje ter tisti otroci, ki niso predvideni za novega gospodarja, so stranski predstavniki doma; ti dajejo trdnost, niso pa nosilci. Če se osamosvojijo, morajo zapustiti dom.

Junak v taki strukturi ni pravi junak, saj le uresničuje zakone, ki mu jih narekuje dom; ni subjekt, ker se sklicuje na avtoriteto doma; za svojo zmago ni pretirano zaslužen, saj njegov boj ni bil stvar svobodne odločitve, ampak nuje.

25. vprašanje

Zveza junak-dom:

- pojavlja se pri skoraj polovici kombinacij
- gre za prizadevanje osebe, da bi se udomila, postala reprezentant doma
- če je oseba zunaj strukture trenutnega doma (zet, pritepenec), potem je njena pot težja, kot če bi šlo samo za spremembo položaja osebe, ki je že znotraj inštitucije doma in si želi prestopiti od stranskih predstavnikov v vlogo glavnega predstavnika
- najobičajneje so junaki sinovi, predstavniki doma pa očetje; razmerje med njimi je konfliktno

Zveza dom-junak:

- dom se intenzivno brani pred vsiljivim kandidatom; pozornost in simpatija so na strani doma
- uspeh doma je toliko vrednejši, če je izbojevan v okrnjeni zasedbi (npr. manjka en zakonec oz. sta si nasprotna)
- pogosta je le kot stranski začetni motiv, ki se v primeru vdaje doma rad spremeni v boj doma za obstanek v neugodnih razmerah

Samo dom:

- značilno za idilo
- ves prostor pripada samo domu, kandidatov za njegovo regeneracijo, ki bi proizvajalni konfliktni odnos, in sovražnega polja ni

Zveza rivalstvo junakov in dom:

- ponavadi gre za rivalstvo med bratoma
- od kandidatov je običajno eden pravi, drugi nepravi (neustrezni); v naturalističnem romanu so vsi enako zli; v poučni povesti so vsi končno dobri; v socialnorealističnem besedilu pa so ljudje enaki, dobri in slabi obenem

Razmerje dom-tujina(ne-dom):

- dom se bori proti zunanjemu svetu: vojni, krizi, strasti ali neumnosti gospodarja, nemorali, ki jo v vas prinaša industrija, gostilna ...

Pojavljajo se še kombinacije rivalstva med domovi, odnosa med junakom in tujino + mešano.

30. vprašanje

Tri generalne oznake Prežiha:

- socialnorealistični pisatelj
- koroški pisatelj
- žanrski pisatelj

Sprva predstavil kot socialnorealistični pisatelj:

prva knjiga Povesti: dokumentarnost, naturalističnost, mali človek, preprosta in zanimiva fabulativnost, objava pri proletarski založbi

Požganica: nima glavne osebe niti kake ljubezenske zgodbe, zato je ta roman kolektiva in spada pod socialni realizem.

Samorastniki so poskrbeli za dokončno predvojno podobo pisatelja; Josip Vidmar je tu namesto proletarskosti izpostavil Prežihovo koroškost.

Vrsta generalnih oznak je abstrahirala Prežihovo koroško osebno izkaznico v vseslovensko; iz poudarjeno regionalnega pisatelja je postal poudarjeno nacionalni pisatelj.

Marja Boršnik: Voranc kot temeljni kamen nove dobe v literarnem razvoju, ki je dotlej potekal v znamenju političnega in nazorskega liberalizma ter stilne romantike od Prešerna do Cankarja.

Doberdob: izšel tik pred vojno;

Vladimir Kralj: Prežihov roman je relativno časovno oddaljen od dogajanja, zato bolj retrospektiven in kronikalen od drugih žanrskih vzorcev; tudi dogajališče je širše in seže tudi za fronto.

Vojno slovstvo vs. vojni roman:

- vojno slovstvo so dela, ki jim je dala pobudo prva svetovna vojna (npr. Levstikovo Gadje gnezdo)
- vojni roman je posebna podzvrst družbenega, historičnega ali pustolovskega romana, posebna vsebinska in oblikovna kategorija; je v neposrednem sorodstvu z revolucijskim romanom

Jamnica: z žanrskega stališča nedvomno kmečka povest oz. roman; Filip Kalan jo imenuje kolektivna kmečka zgodba.

Žanrski pogled na Voranca:

- Tine Debeljak: kmečki naturalizem
- Josip Vidmar: najustreznejši kandidat, ki naj ustvari kmečki epos
- Drago Druškovič in Jože Koruza: proletarsko-potepuške črtice in kmečke povesti
- Anton Slodnjak: avtor s kmečko tematiko

Vloga matere:

- v kmečki povesti je materi pripisana dovolj skromna vloga, saj se osnovni konflikt dogaja med očetom in kandidatom za prevzem doma;
- skoraj v popolnosti tradicionalni podobi kmečke matere ustreza Dihurka v Boju na požiralniku
- kmečke gospodinje so v prvi vrsti ubogljive žene svojim gospodarjem in šele potem matere svojih otrok – monumentalni pojavi Mete v Samorastnikih in Radmance v Ljubezni na odoru imata v zgodovini slovenske kmečke povesti malo paralel (ena redkih je Kastelka v Levstikovem Gadjem gnezdu)

33. vprašanje

Socialni realizem ni spremenil strukture kmečkega besedila, je pa napolnil elemente te strukture z drugačno vsebino. Dom je postal to, kar se je v klasični literaturi označevalo s svet, cesta itd., kmečki dom pa je junaku postal sinonim za tujstvo.

Junak je pristaš novel kolektivne etike.

Prežihov Voranc – Boj na požiralniku:

- junak propade, a ideja zmaga: sovražnemu požiralniku vendarle pridejo do jedra
- motiv razmerja narava-človek ni nosilec sporočila, čeprav je glavni motiv; mitskost odnosa domačija-narava se je prepisala v ideološki odnos domačija-družba
- Dihurjevega doma ne predstavljata red in blagostanje, ampak je njegovo temeljno določilo samostojnost

Miško Kranjec je prinesel novost, da socialne motivacije ni več družil z etično motivacijo.

Posebnost socialnorealistične motivacije je v dejstvu, da se izrecno sklicuje na znanost: "človek obrača, zgodovina obrne". Jamnica je primer takega delovanja usode, saj je polna nepričakovanih preobratov, ki se na koncu izkažejo v službi logike zgodovinskega razvoja.

Socialnorealistični motivacijski koncept:

potrebno je iskati le socialnega, razrednega krivca nesreč; pojavlja se pogosto izrecna ignoranca etičnih lastnosti nosilcev dogajanja: ti niso niti dobri niti slabi, oz. je vseeno, ali so dobri ali slabi, za zmago ali poraz je pomembna le njihova razredna ali politična pripadnost.

Miško Kranjec, Anton Ingolič, Prežihov Voranc in Ivan Potrč so pripravljali revolucijo s svojo literaturo: pisateljem niso bile važne etične lastnosti oseb, ki bi odločale o izidu, izid oblikuje revolucionarna politična usmerjenost; namesto božje nagrade za etično obnašanje računajo osebe na nagrado, ki jim jo bo kot zatirancem podelila v trenutku zmage logika družbenega razvoja.

Socialni realizem:

- neposredno navezoval na Ivana Cankarja in Finžgarja
- revežem podeljuje družbeno gibalno funkcijo; zavzemajo mesto kandidata za regeneracijo doma
- pozitivni konec je SZ videl zunaj kmečke povesti, zunaj literature in tudi zunaj kmetstva
- revolucionarne ideje: pri Mišku Kranjcu in Antonu Ingoliču eksplicitne, tendenčne, pri Vorancu pa bolj vpletene v zgodbeno strukturo

34. vprašanje

Cvetje v jeseni pripada dvema žanrskima tipoma kmečke povesti, idilični (zaradi poudarjenega folklornega interesa) in patriotski (zaradi deklarativnih nacionalnoozaveščevalnih izjav).

Hotela je biti zgled pomiritve nasprotij med mestom in vasjo, vendar eksotični poskus preselitve meščana na vas in poroka s kmečkim dekletom ne uspe.

Metafora "cvetja v jeseni" se ne nanaša na junakovih 38 let, ampak na avtorjevih 66 in simbolizira poleg pozne junakove ljubezni tudi avtorjevo v jeseni življenja vzcvetelo ustvarjalnost.

Povest, ki jo je avtor podpisal s psevdonimom Emil Leon, je v šestih nadaljevanjih od maja do oktobra leta 1917 objavljala Ljubljanski zvon.

Ivan Prijatelj ji je prvi dal status kanonskega besedila.

Idilična kmečka povest:

- poudarjena folklorna motivika: praznični motivi (žegnanje, vasovanje, nedeljska noša, kulinarične specialitete), pa tudi delovni motivi so opisani kot praznik (npr. košnja)
- pripovedovalec bralcu nostalgичno pojasnjuje starožitnosti (štóber, butarniki, volovi maslovník)
- čeprav ves čas deklarira svojo navezanost na kmečki svet, ga popisuje iz meščanske distance (posledica posebnega pripovednega položaja, tj. salonskega kramljanja)

Pomen "cvetja v jeseni":

- junakove tožbe zaradi starosti so le kamuflaža, ki prikriva pravi pomen naslovne metafore
- pri izbiri cvetja je nihal med cvetjem rdečih jagod in Kristusovih srajčk; naposled se je odločil za slednje
- Kristusove srajčke Meta nabira pozno jeseni, ko ne cveti nobena druga roža več; Janez se z njimi izrecno primerja
- srčasti stebelni list se povezuje z Metino srčno hibo, roža pa ustreza Meti tudi s svojim zdravilnim učinkom, saj jo v trenutku ljubezenskega razburjenja pomiri
- s svojim latinskim imenom (parnassia palustra) in cvetenjem v jesenskem času je simbolizirala Tavčarjevo pozno literarno dejavnost; parnassia palustra v zavest prinaša goro pesnikov Parnas, imamo lahko Cvetje v jeseni za avtopoetski naslov
- Tavčar je v ljubezensko zgodbo vpletel zgodbo svoje pisateljske ambicije (to je tudi priznal v pogovoru z Izidorjem Cankarjem)
- zakaj je Tavčar s poudarjanjem starosti zavajal bralca stran od prikrivane alternativne resnice naslovne metafore? a) zrasla je iz avtorskega samoljubja; b) besedilo s tem napravil sporočilno kompleksno in interpretativno enigmatično

Cvetje v jeseni kot patriotska povest:

- dva odstavka, polna domoljubne patetike (govori o slovenski kmetici in premajhnem spoštovanju, ki ji ga izkazujemo; "Naša zemlja se nam ne sme vzeti in narod slovenski mora stati kot večno drevo, kateremu korenine nikdar ne usahnejo")
- v besedilu pogosto naletimo na besedo slovenski
- patriotizem je tu menda prvič v žanru kmečke povesti razločno poimenovan s slovenstvom in ne več z rodnim krajem, rodno dolino in pokrajino, kakor pri predhodnikih
- pogosta raba zaimka naš

35. vprašanje

Kult matere v literaturi je dobil celo značaj narodove tipološke značilnosti – obenem je kult kmečke matere samodejno prehajal v čaščenje domovine kot "velike matere", v katerem se neločljivo preletata strah in ljubezen.

Tavčar – Cvetje v jeseni:

- konec, ki je sicer politično oz. nacionalno utemeljen, sodi med socialnoidejno motivirane konce
- končno ni, da bi se meščan moral zaradi ljubezni kar pokmetiti
- zveza meščana in kmetice tokrat res ni uspela, zato pa si je treba v prihodnje še bolj prizadevati za meščansko-kmečke zakone, ki naj regenerirajo slovenski nacionalni potencial

Pogostost političnih idej:

- slovenskonacionalna
- protinemška
- protiliberalna
- protiklerikalna
- liberalna

Slovenskonacionalne ideje so najbolj deklarativne, pogosto citirane v obliki gesel in poznane večinoma iz patriotske šolske vzgoje.

V. Levstikova militantna literatura je med prvo vojno in po njej nedvomno opravila odgovorno nacionalno združevalno funkcijo. V Gadjem gnezdu se je nacionalna ideja odpovedala pohlevnosti in goli načelnosti in se je aktivno usmerila proti tuji vojski in proti mestu; delo je prežeto z nacionalno idejo od začetka do konca.

Država ima v kmečki povesti podobno visokorazsodniško mesto kot bog in praviloma strogo kaznuje vsak prekršek proti sebi.

Domovinsko čustvo je predhodnik nacionalne ideje. Domovinskost razumejo avtorji v smislu regionalne pripadnosti, niti ne deželne. Rojstna vas in rodna domačija sta jedro domovinskosti.

Šolar je v svojem članku zapisal, da naj povest prebuja slovensko zavednost: ta literatura naj služi ohranjanju gruntov – le tako bo služila narodu.

Pokrajinska povest:

- odigrala pomembno vlogo v nacionalnem smislu v 20-ih in 30-ih letih
- poudarja in izpostavlja pokrajino, v kateri se dogaja
- regionalnost je postala opazna dimenzija, ko je centralno slovensko bralstvo naletelo na novo pokrajinsko eksotiko obrobni regij, ki prej literarno niso bile predstavljene (največje presenečenje je predstavljalo Prekmurje)
- tendenca avtorjev je bila izrazito programska: literarno upodobiti manj poznane slovenske pokrajine, tako izravnati razlike med slovenskimi regijami in ustvariti enotni slovenski prostor

Dom je v slovenski kmečki povesti vedno slovenski dom, a je njegova slovenskost le redkokdaj izpostavljena; slovenstvo se izpostavi v opoziciji do tretjega prostorskega elementa – nedoma.

38. vprašanje

Folklorni motivi so najpogostejši, skoraj obvezni element kmečke povesti.

Najočitnejši so alkoholizem, praznoverje ali vraževernost, kvartopirstvo, berači, cigani.

Posebna folklorna atmosfera je dodeljena delovnim motivom košnje in oranja, delu in zabavi na planini, žetvi, spravljanju listja, paši.

Pogosti praznični motivi so godec, božič, koline, velika noč, božja pot; tudi motiv nedelje.

Folklorni pasusi sicer nimajo kakšne pomembne vloge v razvoju dogodkov, skrbijo pa za posebno atmosfero in so prepoznavna značilnost žanra.

V socialnem realizmu so elementi folklorne vzdrževali zvezo s tradicijo.

Folklorni motivi imajo večkrat opazno simbolno težo.

Kmečka opravila so znamenje nerazburljivega kmečkega vsakdana – čeprav je urejeno življenje za literarno obdelavo nezanimiv motiv, je pa vendar izhodišče in cilj glavnine kmečkih povesti.

Z intenzivnim zanimanjem za folkloro preseneča Ivan Tavčar. Izrazito folklorno besedilo je tudi Kodrova Marjetica.

Zaradi Jakličevih izrazito folklornih besedil lahko govorimo o folklornem realizmu.

39. vprašanje

Gospodi in mestu kmečka povest praviloma ni naklonjena. Pogosto se med vasjo in mestom pojavlja rivalstvo.

Tudi če razmerja do mesta in drugih stanov ne oblikuje izrecno, je kmečka povest povečini prepričana, da je kmečki stan najboljši stan.

Pri Cvetju v jeseni ni prav jasno, ali pomeni kritiko meščanstva ali samo ugotavlja njegovo nezdržljivost s kmetstvom.

Do pomirjenja med vasjo in mestom pride v skrajnih situacijah:

- Primorska: Budalove povesti se razrešujejo na sodišču v mestu na način, ki kaže zaupanje v arbitrarno vlogo slovenske meščanske inštitucije v kmečkih zadevah
- 2. sv. v.: Ulagove Bele zvezde

40. vprašanje

Motiv izseljevanja pospremi kmečka povest z jasno protiizseljevalno idejo.

France Bevk, Anton Kveder ipd. so izrecno nastopili proti tujstvu; Ivan Cankar in Miško Kranjec pa sta se paradoksalno intimno odločala tudi zanj.

Antisemitizem je srečati edino pri Cankarju (Krčmar Elija), Kranjcu (Režonja na svojem) in Vladimirju Levstiku.

41. vprašanje

Sosedov sin reprezentira tradicionalno varianto kmečke povesti. Ima čisto kmečko snov.

Za zgodnjo jučičevsko koncepcijo ljubezenskega razmerja je tipična zveza revnega fanta in bogatega dekleta s srečnim izidom.

Temeljni motiv Jurčičeve povesti je generacijski konflikt oče-hči, revni ženin je na tej tehcnici dokaj lahka utež.

V Sosedovem sinu dajejo atmosfero kmečkosti praznični folklorni motivi: nedelja, semenj, gostilna; o delu na zemlji še ni sledu.

42. vprašanje

Za popularno kmečko povest je značilen večji obseg, večji odstotek ambicioznih podnaslovov roman ali novela, v atmosferi senzacionalnost kolportажne literature in beraških romanov.

Središčno mesto zavzema zla oseba.

Gre za verizem v prikazovanju krutih stvari, ne pa v perspektivi na svet.

Npr. Pregljeva Mlada Breda, Zbašnikova Pisana mati, Velikonjeva Višarska polena, Bevkov Vedomec.

43. vprašanje

Do druge sv. v. je bila idilična povest pri Slovencih redkost.

Idilične povesti so pisali Janez Jalen, Ivan Čampa (Mlin v grapi), Ivan Matičič (Petrinka; Dom v samoti).

Romani so vzeli nase dolžnost tolažiti ogroženi nacionalni kolektiv.

Ogromni obsegi besedil so povabili bralca iz neznosne realnosti kar najgloblje in najdlje v svet fikcije, v socialni model, kjer se vsi konflikti končno razrešijo v srečen konec.

Ivan Čampa – Mlin v grapi:

- z gledovanje pri Blagoslovi zemlje Knuta Hamsuna, nekaj vzporednic s Kozakovim Lectovim gradom, posamezni motivi sorodni z Janezom Jalnom; skupna jim je poleg idiličnosti raba pohabljenega glavne osebe
- avtorjevo življenjsko naziranje: ljubezen do narave in ideal malega, skromnega in umaknjenega življenja v okviru številne in nezahtevne družine na podeželju

Idiličnost v literaturi je spodbujala 2. svetovna vojna; ponujala jo je kot zameno za skrajno neidiličen vojni vsakdan, ki je grozil z nacionalnim iztrebljenjem.

44. vprašanje

Domačijska povest je besedilo večje dolžine, ki postavlja dom (domačijo, družino, rodbino) kot največjo vrednoto.

Tik pod drugo vojno se je tok domačijske povesti močno okrepil, pogosteje se je odločal za podnaslov roman in absolutno prevladal nad drugimi žanri med vojno, v času kulturnega molka – takrat so se zatekali predvsem k idilam.

Socialni realizem se je z motivi kmečkega proletariata od 1935 naprej neposredno navezal na Ivana Cankarja in Fran S. Finžgarja ter na vajevisko tradicijo; revežem podeljuje družbeno gibalno funkcijo (zavzemajo mesto kandidata za regeneracijo doma).

Revolucionarna ideja je pri Mišku Kranjcu in Antonu Ingoliču eksplicitna, tendenčna, Prežihov Voranc pa jo je bolj vgradil v zgodbeno strukturo.

46. vprašanje

Povojna usoda kmečke povesti:

- izmed vidnih slovenskih proznih avtorjev se nihče ne ukvarja s kmečko povestjo (čeprav gre za literarno nasledstvo Finžgarja, Kranjca, Voranca, Potrča)
- kot nadaljevanje predvojnega pisanja sta najprej izšli Prežihova Jamnica in Ingoličeva Žeja
- založniki so privilegirali le socialnorealistično kmečko povest
- problematika 2. sv. v. je motivno močno posegla v žanr
- do l. 1965 je bila socialnorealistična kmečka povest v najboljšem primeru le nostalgичno razpoložena do tradicionalnega, izginjajočega kmetstva, sicer pa se je zgodbeno strinjala s tezo o nujnosti njegovega propada

V 70ih letih so pri založbi Kmečki glas začele izhajati v okviru zbirke Kmečka knjiga domače poljudne kmečke povesti (amaterski avtorji + Ivan Sivec). Zbirka je šla v smer popularne, poljudne kmečke povesti. Glavne osebe so mladi nasledniki, razpeti med kmečkim in urbanim življenjem; pola običajno nista prikazana kot dobro in zlo, ampak ima vsak svoje prednosti in slabosti – a usode se praviloma iztečejo v korist zemlje, kmetstva in nepokvarjene narave.

Ivan Sivec: gladka pisava, verziranost in poznavanje bralca;

Pesem njenih zvonov je njegova prva in najuspešnejša knjiga; bralcu je ponudil romantično, popularno, trivialno kmečko povest.

47. vprašanje

Čas v zgodovinskem romanu je pretekli. Prvi je to zgodovinsko zavest prinesel v literaturo Walter Scott.

Zgodnja antika je poznala samo aktivni čas, čas dogodkov – ni znala uzavestiti časa med dvema dogodkoma.

5. stol. pr. n. št. – Herodot: čas se je ločil od konkretnih dogodkov in je postal bolj obvladljiv. Aktualni dogodki niso posledica preteklih, ampak jih določa usoda.

Sedanji čas je le gibanje proti prihodnosti.

Trojstva preteklost-sedanjest-prihodnost antika ni poznala.

Zgodnji srednji vek: čas je lokalni čas, čas konkretnega dogodka in konkretne osebe – vsak človek ima svoj čas.

Poosebljeni čas je vzrok in gibalo vseh stvari.

Tudi zdaj še ni nobenih naključij.

V 14. in 15. stoletju so začeli v stolpe vgrajevati ure, ki so z zvonjenjem zaznamovale začetek in konec dela.

Visoki srednji vek je izumil pojem svetovnega časa. Z uro je postal čas objektivno merilo.

Usodnost in usojenost sta začeli izgubljati pomen – nadomestila ju je naključnost.

Poročati o preteklosti je pomenilo izbrati vrsto dogodkov iz množice pripetljajev.

Narava je izgubila vlogo interpretacijske paradigme, ker je čas mogoče organizirati.

18. stoletje: Vico – razumel zgodovino kot ciklični proces;

Herder – postavil tezo, da narava in človeška zgodovina delujeta po istih zakonih.

19. stoletje: pojavi se misel o razvojnosti časa zunaj kategorije cikličnosti (Comte, Hegel, Darwin).

Na vse stvari smo se navadili gledati kot na pojave s svojo zgodovino.

48. vprašanje

Walter Scott, začetnik zgodovinskega romana:

- poseg v bližnjo preteklost (le 60 let nazaj; pred tem se je zgodovinska zavest sproščala le v okviru srednjega veka)
- demokratični interes za vse družbene sloje (pred tem le za vladarje oziroma družbeno moč)
- mit nacionalne zgodovine, ki je preteklosti dajal koherenco, to je boj Saksoncev za osvoboditev izpod jarma aristokratskih Normanov
- formalna blagovna znamka local colour (šele ko se je v romantiki časovni konkretizaciji pridružila lokalna, je bil narejen vzorec za pisanje o katerem koli zgodovinskem obdobju)

Prototipsko besedilo je roman Waverly.

Zgodovinski roman je prevzel vlogo modernega nacionalnega epa, predstavljajoč bralcu prednike in njihova stremljenja. Zgodovinski roman je dokazoval, da zgodovine in nacije ne konstituirajo velike osebnosti, vladarji, ampak da sta nacija in zgodovina produkt človeka iz množice, ki v dokumentih ni pustil svojega imena.

Zgodovinski žanr in biografskost:

- nujo po samostojni žanrski oznaki izražajo biografski romani, ki ne priznavajo vpliva dobe na osebnost, medtem ko v primerih, ko je naslovna oseba le orodje zgodovine, z uvrščanjem v zgodovinski žanr nimamo težav

Historical romance/novel:

- zgodovinski roman se je v angleščini konstituiral tudi s pomočjo žanrske opozicije historical romance : historical novel
- Walter Scott je bil prvi avtor zgodovinskega romana, ker je predstavljal socialno življenje drugače od eskapistično usmerjene historične romance
- romance pomeni nekaj zunajčasovnega in se danes enači s trivialno literaturo

Konec žanra:

- konec naj bi se pojavil takrat, ko ne moremo več dokazati zveze s prototipskim besedilom
- zgodovinski roman obstaja še danes; obdobje postmodernizma (Ime rože) je razširilo meje žanra in s tem postavilo pogoje za nadaljnji razvoj

Razmerje med faktom in fikcijo, zgodovino in literaturo:

- zgodovinski roman 19. stoletja je nekakšna konkurenca sočasnemu popularnemu, neakademskega zgodovinopisju
- v 30. in 40. letih se je zgodovinski roman pod vplivom Bulwer-Lyttona ponovno približal zgodovini z obravnavo zgodovinskih osebnosti ter obsežnim deležem zgodovinskega diskurza
- skupno obema je, da avtorji ne pišejo iz lastnih izkušenj, ampak se morejo o dogodkih vsi poučiti iz istih zgodovinskih dokumentov
- praktična razlika med zgodovino in leposlovjem je v izbiri dogodkov: romanopisca zanimajo tisti, ki so za zgodovinarja nepomembni, in obratno

Meja med zgodovinskim in časovnim romanom:

- v časovnem romanu pripoved o preteklosti določa avtorjeva osebna izkušnja tega časa, v zgodovinskem romanu pa ne

49. vprašanje

Pravi začetek zgodovinskega romana:

z Walterjem Scottom je nastala zavest o novi kvaliteti;

Scottov izum je bil prezentacija preteklosti kot nečesa, kar je od sedanjosti različno – v roman je vnesel občutek za čas ali zavest o spreminjanju časa = zgodovinsko zavest.

Scottove inovacije:

- poseg v bližnjo preteklost (prej: srednji vek)
- demokratični interes za vse družbene sloje (prej: vladarji, družbena moč)
- mit nacionalne zgodovine, ki je preteklosti dajal koherenco
- formalna blagovna znamka "local colour"

Šele ko se je v romantiki časovni konkretizaciji pridružila lokalna, je bil narejen vzorec za pisanje o katerem koli zgodovinskem obdobju.

Vendar: invencija bližnje preteklosti ni bila bistvena za tvorbo žanra.

Zgodovinski roman je dokazoval, da zgodovine in nacije ne konstruirajo velike osebnosti, vladarji, ampak da sta nacija in zgodovina produkt človeka iz množice, ki v dokumentih ni pustil svojega imena – a tudi ta poteza ni značilna za celotni žanr (Dostojevski, Stendhal ...).

Zgodovinski roman se je v angleščini konstituiral tudi s pomočjo žanrske opozicije
historical romance : historical novel

Scott je predstavljal socialno življenje drugače od eskapistično usmerjene historične "romance".

Konec žanra:

prototipska teorija – žanra je konec, ko ne moremo več dokazati zveze s prototipskim besedilom;
relativistična teorija – Scott le izhodišče, ki lahko pripelje do čisto sodobnih žanrskih oblik in zato zgodovinskega romana ne zaključuje s koncem 19. stoletja, ampak mu sledi v današnji čas.

Do izida Ecovega Imena rože je imela literarna veda težave z žanrom zgodovinskega romana.

Zahtevala je, da se pridruži modernističnemu in avantgardističnemu eksperimentu.

Zgodovinski roman se je skrčil na račun spominskega, avtobiografskega pisanja, ki je dajalo prednost individualni resničnosti in psihološkemu pristopu pred navidezno objektivno resničnostjo socialnega sveta.

Obdobje postmodernizma je spet razširilo meje žanra in tako postavilo ugodne pogoje za njegov nadaljnji razvoj.

Zgodovinski roman danes ni mrtev žanr – četudi ni več zapisan scottovski paradigmi, ampak kaže sorodstvo z (znanstveno)fantastično literaturo.

50. vprašanje

Razmerje med faktom in fikcijo je eden najbolj trdoživih problemov zgodovinskega romana. Pomenljivo je tudi za vpogled v razlike med evropskim in angleškim oz. ameriškim dojemanjem sveta.

Evropejci pri žanru poudarjamo elemente literarnosti, ki zgodovinski roman uvrščajo na področje fikcije.

Z angleškega in ameriškega vidika pa je zgodovinski roman v rivalskem odnosu z zgodovinopisjem – ima status dokumentarne fikcije ali je celo posebna oblika zgodovinopisja.

Aristotel: pesništvo slika splošno in verjetno, zgodovinopisje pa slika posamično. Pri pesništvu je bistvo, da gre za nekaj, kar bi se lahko zgodilo.

Ingarden: diskurz zgodovinskega romana je pripisal literaturi.

Zgodovinski roman je vrsta literature, ki nas vabi ven iz fiktivnega literarnega sveta v realnost – temu se lahko upremo s "pravilnim branjem".

Lukacs: vrednost romana odkriva v njegovi zvestobi zgodovinski realnosti – spoznavna razsežnost.

Med zgodovino in zgodovinskim romanom ni bilo vedno takih razlik, ko jih vidimo danes – dokler zgodovina ni stopila v območje znanosti, se je komaj kaj razlikovala od leposlovja.

Zgodovinski roman 19. stoletja je nekakšna konkurenca sočasnemu popularnemu, neakademskemu zgodovinopisju – od znanstvenega se je razlikovalo v tem, da je zahtevalo vživljanje v preteklost namesto gole deskriptivnosti.

V 30. in 40. letih se je zgodovinski roman ponovno približal zgodovini z obravnavo zgodovinskih osebnosti ter obsežnim deležem zgodovinskega diskurza.

Skupno zgodovinskemu romanu in zgodovini je dejstvo, da avtorji ne pišejo iz lastne izkušnje, ampak se morajo o dogodkih, ki so se zgodili pred njihovim rojstvom, vsi poučiti iz istih zgodovinskih dokumentov.

Vprašanje dogovora je, ali definiramo zgodovinski roman kot poetično formo ali kot formo zgodovinskega diskurza.

Normativna literarna teorija si ni na jasnem, kakšen naj bo "pravi zgodovinski roman". Vzor bi naj bila nenasilna prepletenost historičnih dejstev in fikcije v sugestivno literarno podobo.

Dandanes v tem razmerju ni več vprašljiv status fikcije, ampak koncept objektivne znanosti.

Meja med fikcijo in faktom se je začela razpuščati po letu 1945 – Hayden White: zgodovina nima nobene načelne prednosti več pred literaturo glede objektivne vednosti o preteklem; obe preteklost konstruirata iz istih dokumentov po skupnih pravilih, ki zahtevajo, da bo konstrukcija verjetna – obe morata tehtati med pomembnimi in nepomembnimi podatki; obe sta interpretativni.

Praktična razlika med zgodovino in leposlovjem: romanopisca v prvi vrsti zanimajo dogodki, ki so za zgodovinarja nepomembni, in narobe.

51. vprašanje

Scott je postavil dogajanje v prvem zgodovinskem romanu (Waverly) le 60 let v preteklost. Mnogi zato trdijo, da če se zgodovinski roman odmakne od te meje, je v nevarnosti, da zaide ali v antikvarno muzealnost ali se zlije s časovnim romanom, kjer se preteklost nadomesti s sedanostjo.

Nekatere teorije časovne razdalje ne določajo z leti, ampak z zgodovinskim občutjem – roman mora poudarjati in uzaveščati časovno razliko med trenutkom pripovedovanja in časom dogodkov ter iz nje graditi svoj temeljni učinek na bralca.

Mejo med zgodovinskim in časovnim romanom določi dogovor, da v časovnem romanu pripoved o preteklosti določa avtorjeva osebna izkušnja tega časa, v zgodovinskem romanu pa ne.

Tipologije zgodovinskega romana glede na funkcijo, ki jo ima v njem preteklost:

- a) besedila, ki jim gre za prezentacijo preteklosti, ki je zanimivo drugačna od sedanosti
 1. preteklost je lahko eksotična, slikovita – je sama sebi namen
 2. preteklost je v dvojni relaciji s sedanostjo:
 - je bolj simpatična od sedanosti = eskapistična besedila
 - je prikazana v temnih barvah; se razume kot razvojna predstopnja sočasnosti
- b) zgodovinsko ima v razmerju do drugič časov instrumentalno vlogo
 1. splošnočloveški problemi: dejanja, ki so v preteklosti enaka (kot v sedanosti), dokazujejo nespremenljivost človeške čudi
 2. aktualni socialni problemi: metafora, krinka, preobleka za sedanost
 - metafora ima lahko zgolj spoznavno razsežnost v smislu izreka, da se zgodovina ponavlja
 - lahko ima mobilizacijsko funkcijo

52. vprašanje

Začetek žanra je tesno povezan z rojstvom nacionalne zavesti – postal eden najbolj nacionalno specifično interpretiranih žanrov.

Scott: dvojni odnos do industrializacije – priznaval je nujnost razvoja, vendar mu je pripisoval tragičen značaj, ker je pomenil izgubo vrste vrednot.

V zgodnjem obdobju je bil zgodovinski roman politično opredeljen žanr.

Konservativni avtorji radi nadomeščajo nacionalno problematiko z religiozno in jo postavljajo v antiko.

Dve vrsti nacionalizma zgodovinskega romana:

1. liberalni – tematizira družbenega nasprotnika
2. etnični ali rasni – obrača se k narodu, da bi mu dal samozavest in moč za nacionalno emancipacijo ter osvoboditev izpod univerzalizmov in kulturnega imperializma velikih literatur

Rast in padec žanra sta bila močno odvisna od socialnih in političnih razmer v deželi: izrazito spodbudo so pomenila nacionalna združevalna gibanja, uresničeni politični cilji pa so prinesli upad nacionalnodržavnih tem v zgodovinskem romanu.

Pozen razvoj žanra v Ameriki:

preteklost je Ameriko spominjala na Evropo – ta pa je bila v njenih očeh pokvarjena, zato niso videli smisla v upodabljanju preteklosti.

Tudi v 20. stoletju je zgodovinski roman nacionalno specifičen:

v Ameriki tematizira osvajanje divjega zahoda in državljansko vojno;

v Evropi tematizira etnično problematiko in lokalno zgodovino ter je politično ali vsaj nazorsko angažiran.

53. vprašanje

Žanr je doživel produkcijske vrhunce med 1905 in 1910, med 1925 in 1935 ter med 1995 in 2000.

Padci so bili: 1885-1900, 1915-20 in 1945-50; slednja sta posledica prve in druge svetovne vojne.

Burna proizvodnja pred prvo svetovno vojno in po njej ter po slovenski osamosvojitvi l.1991 je lep dokument nacionalnopolitičnega pomena žanra.

V zadnjih desetletjih je prišlo do prevajanja slovenskih zgodovinskih romanov v druge jezike, predvsem nemščino: Jurčič, Tavčar, Finžgar, Jančar, Lipuš, Kovič, Rebula.

Slovenske zgodovinske pripovedi, ki so prerasle dolžino kratke proze, je pisalo 143 avtorjev.

Mimi Malenšek

Ivan Sivec

France Bevk

Anton Slodnjak

Ivan Pregelj

Josip Jurčič

Anton Gričnik

Saša Vuga

Jože Dular

Jože Pahor

Socialno poreklo zgodovinskih romanopiscev: predvsem kmetje (čeprav delež postopoma pada), tudi uradniki, učitelji in delavci.

Poklicni profili pisateljev: predvsem profesorji in učitelji, tudi uradniki, duhovniki, novinarji.

Profesorji so večinoma filologi: glej str. 246

V splošnem slika rojstnih krajev kaže razpršenost kulturno stimulativnih lokacij na slovenskem in s tem njeno regionalistično kulturno orientacijo. Izstopa predvsem Štajerska.

54. vprašanje

Prvi zapisi o zgodovinskem romanu na Slovenskem so od srede 19. stoletja dalje – artikulirajo temeljne dileme žanra: njegovo zadolženost romantiki oz. realizmu, razmerje med zgodovinopisnimi podatki in literarno obdelavo ter njegovo socialno angažiranost.

Glavnino člankov o žanru je prinašal Ljubljanski zvon.

Ivan Cankar zgodovinskega romana ni maral in ga tudi ni pisal. Josip Vidmar je oblikoval standard negativne kritike zgodovinskega romana.

Po l. 45 je kritiko poudarjeno zanimala ustreznost literarne upodobitve zgodovinskim faktom oz. historičnomaterialistični interpretaciji dejstev; kasneje so kritiki obnovili elitistično odklanjanje zgodovinskega romana kot manjvrednega žanra.

V 19. stoletju so se Slovenci seznanili z zgodovinskim romanom prek nemške romaneskne produkcije in prek nemške literarne kritike. Že takrat so se seznanili z eno izmed osnovnih dilem žanra: ali je zgodovinski roman plod idealistične romantike ali je mogoče prvenstveno realističen žanr.

Zgodaj so se artikulirala tudi ostala temeljna vprašanja: socialna angažiranost, razmerje med fikcijo in faktom ter žanrska tipologija.

V 50ih letih se je o zgodovinskem romanu začelo pogovarjati po slovensko.

Ljubljanski zvon je pozornost usmerjal predvsem na nacionalnospodbudni moment žanra.

Vzgojnost oz. zgodovinska poučnost je bila večini kritikov čisto sprejemljiva lastnost zgodovinskega romana, četudi ni bila izrecno zasidrana v nacionalnem interesu.

O poglavitnem namenu ali funkciji zgodovinskega romana kritiki niso bili enotnega mnenja. Poleg narodnopedagoške funkcije se je zdela bistvena prisotnost "časovnega duha".

Ugled so zgodovinskemu romanu določali glede na njegovo artistično oblikovanost. Kritiki zlasti pogosto omenjajo zgodovinski roman kot zdravo opozicijo sočasnemu naturalističnemu romanu in modernistični literaturi z njenimi klavnimi junaki, nervoznimi krogi in histeričnimi ženskami.

Pristaši novih literarnih struj so vsebinsko in stilno konservativnost zgodovinskega romana zavračali, saj naj bi bila v anahronistični opreki s sodobnimi demokratičnimi prizadevanji in modernim stilom.

Uporaba zgodovinskih podatkov v literarni izmišljivi največkrat ni problematizirana. Avtorjeva zgodovinska načitanost praviloma izzove kritikovo pohvalo, njegova nevednost v svetu zgodovine pa grajo.

Normativni ideal je nekakšna harmonična kombinacija faktov in fikcije – do negativne sodbe pride, kadar je po kritikovem mnenju idealno razmerje porušeno.

Pričakuje se, da bo roman zvesto sledil zgodovinskim dejstvom in je ne bo potvarjal, a se pri večerniški literaturi lahko malo tudi spregleda, če falsifikacija historičnih dejstev bralca narodno ozavešča.

55. vprašanje

Padci produkcije žanra v času vojn;

vrhovi: 1913 in 1937

Vzponi in padci produkcije pa so sicer v veliki eri posledica razmer na knjižnem trgu, ne pa literarne kvalitete tekstov oz. popularnosti žanra.

Nemški romani so bili že pred Scottom jasno žanrsko podnaslovljeni in so se že tedaj ponašali s scottovsko kombinacijo fakta in fikcije, po kateri se zgodovinski romani ločijo od sočasnih zgodovinskih romanc, grozljivih in viteških romanov.

V zadnjem desetletju 18. stoletja je potekala v Nemčiji že diskusija o novem žanru – poudarila je dve bistveni značilnosti: razmerje med fikcijo in faktom ter didaktične posledice za bralca.

Po 1810 je zgodovinski roman izginil iz zavesti ter se pod vplivom scottomanije nato ponovno rodil in dosegel vrh l. 1830.

Kritika je žanr sprva obravnavala naklonjeno, a ga nato zaznamovala, češ da gre za industrijo in ne za umetnost.

V dvajsetem stoletju je popularnost nemškega zgodovinskega romana pripisati potrebi poglobljanja zavesti o pomembni zgodovinski eksistenci naroda.

Bil je tudi eden vodilnih žanrov v nemški protifašistični literaturi v eksilu.

Šest razvojnih faz nemškega zgodovinskega romana:

1. Predscottovska: 1780-1815
2. Scottovska: 1816-1849
3. Obdobje brez velikih inovacij: 1850-1873
4. Gründerzeit, tj. obdobje utemeljevanja nemškega rajha: 1847-1903
5. Nova generacija avtorjev v obdobju moderne: 1904-1933
6. Nacistični in emigrantski zgodovinski roman: 1934-1945

Na začetku si je zgodovinski roman za dogajalni čas prednostno izbral srednji vek in antiko.

Zanimanje za ne preveč oddaljeno preteklost je bilo konstantno, še najmanj ga je bilo po prvi svetovni vojni.

56. vprašanje

Največ zgodovinskih pripovedi se dogaja v 19. stoletju – posledica scottovskega izuma umeščanja pripovedi v bližnjo preteklost ter nacionalne relativnosti tedanjih zgodovinskih dogodkov (stoletje konstitucije slovenstva).

Na drugem mestu je 16. stoletje, tesno sledi petnajsto.

Običajno je dogajanje v povezavi z eno glavno osebo in pokriva ozek časovni izsek v življenju te osebe ali največ celo njeno življenje.

Kak ducat avtorjev pa se je odločilo zaobseči čim širši časovni pas: v obliki uvodnega zgodovinopisnega poročila, po katerem so se posvetili času osrednje osebe (Mimi Malenšek), ali po kosih predstavili dve ali tri stoletja, kakor jih pokrivajo zaporedne generacije v rodbinski kroniki (Jože Dular) ali pa skušali nekako povzeti večji del slovenske zgodovine, z začetkom pri poselitvi in koncem v sedanjosti (Ivan Matičič).

Še najbolj zanimiv so kombinacije oddaljenih si stoletij, ki naj pokažejo nespremenljivost človeka skozi čas – takšne zgodbe nastajajo šele od 70ih let 20. stoletja dalje (Dimitrij Rupel).

11. in 12. stoletje: neoprijemljiv čas za slovenske pripovednike;
Vladimir Bartol, Ivan Lah, Dimitrij Rupel.

14. stoletje: povesti skorajda sistematično pokrijejo vse slovenske pokrajine;
v polovici primerov je čas omenjen že v podnaslovu;
med zgodovinskimi dogodki izstopa umor oglejskega patriarha, druge zgodovinske osebe pa so iz srbske dinastične rodbine, plemiške rodbine Ortenburžanov, iz vrst goriških grofov in Habsburžanov;
Ivan Janežič, France Bevk.

15. stoletje: začetek slovenske zgodovinske povesti;
Franc Malavšič sem postavil prvo daljše slovensko besedilo z zgodovinsko tematiko (Erazem iz Jame);
Ferdo Kočevar, Josip Jurčič.

16. stoletje: tesno povezano s 15. stoletjem, ni občutiti preloma časa;
liberalni pisci še posebej radi uporabljali protestantsko tematiko;
kmečki upori;
Anton Koder, Lea Fatur, Ivan Tavčar, Ivan Pregelj.

17. stoletje: prvi izrecni slovenski zgodovinski romani;
stoletje primerno za lokalne teme;
stoletje zaznamovala Janez Vajkard Valvasor in Ivan Erazem Tattenbach;
Ivan Tavčar, Josip Jurčič, Drago Jančar, Mimi Malenšek.

18. stoletje: lokalnozgodovinski interes je po zaslugi Preglja postavil v ospredje Tolminsko;
veliko zgodovinskih osebnosti: Valentin Stanič (duhovnik, alpinist), Anton Janša (cesarski čebelar), Jurij Vega (matematik), Anton Muznik (zdravnik), Francesco Robba (kipar), Janez Krstnik Mesar (misijonar).
Josip Jurčič, Janez Jalen, Ivan Pregelj, Vladimir Kavčič.

57. vprašanje

Najštevilčnejši žanrski tip zgodovinskega romana je biografski roman z jedrom v življenjepisih osebnosti 19. stoletja. Sledijo lokalnozgodovinske povesti z jedrom med 17. in 19. stoletjem in turške povesti z jedrom dogajanja v 15. in 16. stoletju.

Srednjeveška povest je precej obsežna skupina besedil, ki ji zaradi nejasne datacije in mešanice motivov in tem, značilnih za srednji vek, ni mogoče najti ustrežnejšega imena.

Manjše skupine besedil so nastale na teme antike, čarovnic, viteštva, skrivnih družb, kmečkega življenja v zgodovini, z duhovnikom v glavni vlogi ali so poudarile temo ljubezni.

Tu so še za Slovence specifične teme celjskih grofov, upora štajerskega plemstva Habsburžanom in francoske okupacije.

Antika:

Roman o antiki je edini večji žanrski tip slovenskega zgodovinskega romana z neslovenskimi temami. Akterji niso Slovenci, v polovici primerov se sploh ne dogajajo v naših krajih, v preostali polovici pa samo deloma.

Nekaj avtorjev: Alojzij Lukovič – Zadnji dnevi v Ogleju, Maks Pleteršnik – Prvi dnevi drugega triumvirata, Peter Bohinjc – Pod rimskim orlom.

Naselitev in pokristjanjevanje:

Žanrsko vi lahko besedila označili za romane o naselitvi Slovencev, kot staroslovenski oz. staroslovanski roman in kot roman o pokristjanjevanju.

Jedro dogajanja je v 8. in 9. stoletju, s tremi besedili se zavleče v 11. stoletje, z nadaljnjimi tremi pa celo v 14. stoletje.

Povesti o naseljevanju so povesti o slovanskih prednikih. Tema naseljevanja je s temo pokristjanjevanja tesno povezana.

Žanrski tip uvaja Jurčičev nedokončani Slovenski svetec in učitelj.

Nekaj avtorjev: Finžgar – Pod svobodnim soncem, Lea Fatur – Vislavina odpoved, Peter Bohinjc – Svetobor.

Celjski grofje:

Celjski grofje so krojili usodo slovenskih dežel v 14. in 15. stoletju.

Ilirsko razpoloženo 20. stoletje je celjsko tematiko nadgradilo z zgodbami o zaroti hrvaškega plemstva proti Habsburžanom v 17. stoletju.

Nekaj avtorjev: Ferdo Kočevar – Mlinarjev Janez, Fran Detela – Veliki grof, Josip Jurčič – Ivan Erazem Tatenbah.

Turki:

Turška povest je eden najbolj trdoživih žanrskih tipov zgodovinskega romana na Slovenskem.

Turška povest pokriva zgodovinsko obdobje od 1353 do 1715, ki je širše od obdobja turških vpadov na slovensko ozemlje, zgodbe pa se koncentrirajo okrog let 1469-78 in leta 1593. Večkrat so omenjeni pomembni zgodovinski dogodki, kot je obleganje Ljubljane (1472), bitka pri Budačkem pri Karlovcu (1575), ker je padel Herbert Turjaški, zmagovita bitka Andreja Turjaškega nad Hasan pašo Predojevičem pri Sisku (1593), drugo obleganje Dunaja (1683).

Zgodovinske osebe nastopajo večinoma samo v pripovednem poročilu.

59. vprašanje

Agata:

Njen značaj ustreza grškemu pomenu njenega imena = "dobra";

Agata je zavrnila ženitev župana, zato jo je ta najprej dal v javno hišo in jo nato (ko to ni zaleglo) sadistično mučil. Bog je končal njene muke s potresom. Ker so ji s kleščami odščipnili prsi, je ponavadi upodobljena s pladnjem, na katerim nosi svoje prsi.

Loška in siciljanska Agata trpita zaradi zavrnitve snubca. Spomin na svetniško legendo je nakazan tudi pri omembi prsi, preden je Agata podvržena preizkušnji z vodo.

Agata ima god na dan svetnic Agate in Eme – ime Ema spada med manj pogoste in je pri nas zapisano že v 10. stoletju kot Hema. Hema Krška (grofica Ema) je po smrti moža vso posest in veliko premoženje namenila novim faram in samostanom. Leta 1043 je na Krki ustanovila samostan benediktink in mogočno stolnico. Je zaščitnica Koroške, priprošnjica za srečen porod in proti boleznim oči.

Kombinacijo imen Agata in Ema si je Tavčar izmislil, saj svetnici ne godujeta na isti dan. Emo je najbrž dodal Agati zato, da bi pri osrednji osebi romana poudaril njen vseslovenski značaj in pomen.

Margareta:

Pogosto žensko ime na slovenskem;

Margarites po grško pomeni biser.

Obstaja dvajset svetnic z imenom Marjeta, pri nas je najbolj znana mučenica iz Antiohije. Njene insignije so zelo podobne tistim svetega Jurija (zmaj). Tavčarjeva Margareta svojemu otroku ni dala ime po njegovem umrlem očetu Izidorju, ampak mu je iz zavesti o sorodnosti zavetnikov izbrala ime Jurij (Georgius).

Izidor:

Izidor združuje lastnosti dveh vrst junakov – z izobraženimi meščani ga družita premožnost in intelektualna dejavnost, a kmeti pa osebnostna nesvobodnost.

Izidorjevo spreobrnjenje je prikazano z ironijo in zato dvoumno – v resnici ostaja enak, kot je bil prej (nesvoboden, votlo ponosen na dosežene vojaške časti in brezčuten).

Sv. Izidor pomeni 'dar boginje Izide'. Je zavetnik kmetov, proti suši, za dež in dobro letino. Za svetnika ga je proglasil Ignacij Loyola, ki je znan kot preganjalec čarovnic. Ker ime podeljuje identiteto (nomen est omen), bi Izidorjeva pomoč Agati pomenila odpoved lastni identiteti.

Drugi možni patron je Izidor Seviljski, ki je bil velik učenjak.

Tretji Izidor je bil vojak z grškega otoka Kiosa.

Tavčar je v svoji glavni osebi združil lastnosti vseh treh svetniških Izidorjev, kmeta, učenjaka in vojščaka, in s tem določil socialni profil svojega junaka.

Jurij:

Med glavnimi moškimi osebami ima samo Jurij zares pozitivne lastnosti.

Svetega Jurija upodabljajo kot vojaka, ki s sulico prebada zmaja.

Izhaja iz grškega 'georgos' = poljedelec, vinogradnik, kar ustreza pomenu imena Polikarp in narekuje, da je Jurij pravi Polikarpov potomec.

Izidor in Jurij sta dobila ime po kmečkih svetnikih – simbolika njunih imen je pokazala, da bi bilo treba brati Visoško kroniko bolj v znamenju njunega rivalstva.

60. vprašanje

Celoten Jurčičev opus je iz devetih daljših povesti in osmih romanov. Skoraj vse povesti imajo zgodovinsko snov, od romanov pa le slaba polovica, kar pomeni, da se mu je zdela oznaka povest za zgodovinsko snov primernejša kot roman.

Jurčičev zgodovinski roman lahko nima celo nič zgodovinopisja – Lepa Vida se je znašla v žanru zaradi jasne časovne lokacije (zadnje leto 18. stoletja).

Tempo pripovedi oz. gostoto dogajanja označujemo z razmerjem med pripovednim časom, ki se meri s količino besedila v besedah, in dogajalnim časom, ki se meri s časovnimi enotami. Razlikovati je treba med tempom celega besedila in tempom posameznega poglavja, saj se tu pokažejo pomenljive razlike med besedili.

Standardna hitrost Jurčičevih daljših besedil, merjenih v enem kosu, je ob povprečno 4 leta dolgem dogajalnem času in povprečni dolžini 18 000 besed – 4700 besed/leto.

Ker Jurčičeva povest s približno enakim številom besed kot njegov roman pripoveduje o daljšem času, je njen tempo ustrezno hitrejši kot v romanu (4200 besed/leto : 7000 besed/leto).

V okviru poglavij se je tempo določal po odstavkih tako, da se je dolžina odstavka, merjena v besedah, delila z dolžino popisa časa, merjenega v minutah.

Razlika med povestjo in romanom se pokaže kar dvakrat:

Pri Jurčiču ima roman kljub skoraj enaki povprečni dolžini teksta večje število poglavij kot povest (21 : 11) in so le-ta zato nujno krajša.

Nestandardna polovica poglavij – pri romanu so dokaj enakomerno porazdeljena po preostalih hitrostih, pri povesti pa gre večina na račun pospešenega tempa in je drugega ustrezno manj.

Upočasnjenega tempa, ki bi ga prispevali komentarji, deskripcija, refleksija ali notranji monolog, pri Jurčiču ni.

61. vprašanje

Do leta 1950 se razmerja med vrstnima oznakama povest in roman bistveno ne spreminjajo in gredo močno v korist povesti. Po letu 1950 je delež povesti pri zgodovinski tematiki izrazito upadel, nasprotno pa je močno naraslo število romanov in roman je prevzel vodstvo med vrstnimi oznakami. V zadnjih 30ih letih priljubljenost te oznake spet pospešeno usiha in se umika besedilom brez vrstne oznake oz. besedilom z alternativnimi oznakami.

Formalna določila besedil z zgodovinsko tematiko so vedno bolj rahla in vrstna zavest vedno šibkejša.

Izraza zgodovinska povest in zgodovinski roman sta se do l. 1915 uporabljala enakomerno in je romanu dvignila frekvenco nemška raba;
med 1916 in 1935 pa je zgodovinski roman že več kot dvakrat bolj običajna oznaka od zgodovinske povesti;
po 1936 se prednost zgodovinskega romana le še poveča.

Razmerje med zgodovinsko povestjo in zgodovinskim romanom v današnji vsakdanji rabi: zgodovinski roman je neprimerno pogostejši.

Zgodovinska pripoved preferira obsegovni pas 45.000-95.000 besed. Srednjih obsegov je v žanru vse manj in v zadnjem obdobju celo izginejo. Najbolj turbulentno usodo so doživljala besedila iz pasu daljše proze – do 1935 bila v porastu in so ob koncu prevladovala, potem pa so zelo usahnila in se začela ponovno krepiti šele v zadnji četrtini stoletja.

Najbolj umirjeno je dogajanje v obsegovnem pasu dolge proze, ki se ves čas enakomerno krepi in danes prevladuje.

Po 1935 je povesti precej manj, kar je zasluga velikega in vztrajnega upadanja besedil v pasu daljše proze.

Zgodovinska povest je bila obsegovno najbolj profilirana med obema svetovnjima vojnoma, ko je prevladoval obseg 20.000-45.000, najbolj kontinuirano pa se dogaja v obsegu 45.000-95.000.

Usoda zgodovinskega romana: njegov modus so dolžine nad 95.000 besedami in njegov čas me 1936 in 1980. Za obsegovno kontinuiteto skrbijo romaneskne dolžine 45.000-95.000 besed.

Razmerje med zgodovinsko povestjo in romanom v 19. stoletju:
besedila, ki so se takrat deklarirala kot zgodovinska povest, so bila v povprečju krajša od onih s podnaslovom zgodovinski roman.

Povest je bila v 70ih letih za 7000 besed daljša od romana, v 80ih je najti le dve besedili s podnaslovom povest, v 90ih pa je romana spet zelo malo, a je zdaj skoraj štirikrat daljši od povesti.

V 60ih letih je bila povprečna slovenska zgodovinska povest za 3000 besed daljša od povprečne Jurčičeve zgodovinske povesti.

Podnaslov povest je bolj kot konkurenčni vrstni izrazi predvidljiv v prvi treh obsegovnih pasovih, z največjo prednostjo pač pri srednjih in daljših obsegih. Za najdaljša besedila je brez prave konkurence predvidljiv podnaslov roman, ki je skoraj značilen tudi v standardnem romanesknem obsegovnem pasu 45.000-95.000 besed. V vseh obsegovnih kategorijah je sicer druga najpogostejša možnost, da besedilo nima podnaslova in ni ne vrstno ne žanrsko označeno.

62. vprašanje

Glavnina žanrske produkcije je še danes zapisana fabulativni maniri, ki se zgleduje pri realizmu 19. stoletja, pri izbiri motivov pa se zadolžuje pri še starejših tradicijah.

Raba izraznih in motivnih klišejev je neredko vodila k obtožbi trivialnosti.

Nekaj izraznih klišejev: svetlikanje oči (v različnih oblikah), sreča mojega življenja ...

Visoška kronika:

tu naj bi se realistična ideja realizirala v romantično formi. Kar je kritika svojčas označila za romantično, so strožji literarni sodniki prepoznali kot presvdoromantično oz. trivialno, danes pa raje vrednostno nevtralnno govorimo o obveznih žanrskih elementih. Romantična razsežnost romana je torej identična z žanrskimi zahtevami zgodovinskega romana oz. kronike.

Roman ni ostal brez slogovnega vpliva moderne.

Visoška kronika ne sledi maniri sistematičnega arhaiziranja jezika, ampak se trezno omeji na posamična sredstva, v prvi vrsti na besedni red in ponavljanja. Latinizmov je komaj kaj, arhaične besede so redke. Kjer bi bilo nevtralnno ki, zapiše Tavčar kateri; ko izbira med aktivno in pasivno formo, se odloči za slednjo.

Pridevnike rad baročno kopiči, glagole izbira ekspresivne, včasih dela dolge povedi, primere jemlje iz kmečkega življenja.

Navzven najhitreje opazno sredstvo arhaiziranja je besedilo ob robu, ki opravlja funkcijo podnaslova, povzetka in komentarja, in tudi zapisi starih imen.

66. vprašanje

Pripovedi z duhovnikom v glavni vlogi so v slovenski književnosti skoraj monopolno vezane ne pisateljsko ime Ivana Preglja.

Največ je pisal o 16. in 18. stoletju, kamor je umestil enajst svojih del (protestantizem, kmečki upori).

Duhovniške povesti: Zadnji upornik, Plebanus Joannes, Peter Pavel Glavar, Bogovec Jernej, Magister Anton, Peter Markovič, Thabiti kumi.

Kritiško najbolj odmevna dela: Peter Pavel Glavar in Plebanus Joannes.

Literarna kritika in zgodovina se nista pretirano zanimali za žanrska vprašanja. Še največ sta o žanrski pripadnosti Pregljevega opusa pisala France Koblar in Anton Slodnjak.

Slodnjak se je sicer bolj zanimal za Preglej ekspresionizem in katolištvo.

Plebanus Joannes:

Razpetost med mesenostjo in duhovnostjo – vendar je glavni konflikt na duhovni ravni. Na udaru ni telo, ampak značajske hibe oz. grehi.

Šele ko junaka njegova moralna togost, pravičniška kaznovalnost in celo sovraštvo ter zločin pripeljejo v težave, se njemu in bralcu odpre, da bi morala življenje usmerjati ljubezen, na prvem mestu materinska ljubezen.

Peter Pavel Glavar:

V povesti je Pregelj najdosledneje uresničil ideal ljudskega berila, kakor ga je načrtoval v svojih esejističnih spisih. Šlo mu je namreč za obnovitev in plemenitenje Levstikovega literarnega koncepta.

Thabiti kumi:

Pripoved je treba razumeti kot dopolnilo in podkrepitev sporočila iz Plebanusa.

Sporočilnost Pregljeve zgodovinske pripovedi ni preprosto pregledna. Pregelj je zavezan vzgibu vztrajnega nacionalnega uporništva, obenem pa je jasno deklariral svoje konservativno katoliško naziranje, ki mu je narekovalo, da z negativnimi konci oz. s propadom socialne akcije posreduje bralcu sporočilo o nesmiselnosti uporniških dejanj in o razdiralnosti početja, ki ga vodi moralni imperativ.

Zanimiva je Pregljeva potreba po upodobitvi neznanega in nenavadnega.

Med postopki potujevanja so tujejezični vložki in mota, citati iz starih slovenskih cerkvenih besedil, uporaba arhaizmov, etimologiziranje in zapletena skladnja, ki naj bi delovala arhaično.

Elementi nenavadnega se pogosto stopnjujejo do dimenzij grozljivosti. Največkrat gre za motive nasilja in spolnosti (umor z iglo v glavo, posilstvo, incest, norost, sum homoseksualnega nasilja).

Močno ponavljanje motiva oče-sin oz. teme duhovnega očetovstva.

67. vprašanje

Protestantska tematika se pojavi v 36 besedilih oz. osmini korpusa.

V splošnem je bil odnos slovenskih pisateljev do tega obdobja domače zgodovine odklonilen.

Valentin Mandelc – Jela:

I. 1602 se dogaja eksodus protestantov iz Kranjske.

Mladi in bogati protestant se na begu zaljubi v lepo beračevo hčer, ki se na koncu izkaže za njegovo polsestro, njen stric berač pa za žrtev brezvestnih staršev mladega ženina. V vihartni noči pride do usodnega obračuna med njim in beračem.

Josip Jurčič – Janez Kobila:

Predikant je nesrečna kreatura, ki ne sprevidi norosti svojega početja in temu ustrezno tudi žalostno umre pretepen v hlevu.

Jurčič je predikantov fanatizem motiviral z njegovo nesrečno ljubezensko zgodbo – zaročenko mu je ponevedoma ubil njen lastni oče.

Anton Koder – Luteranci:

Visoka stopnja verske tolerance; gre za zgodbo o bojih med luteranci pod vodstvom predikanta Jerneja Knaflja in katoličani.

Knaflja ubijejo njegovi lastni ljudje iz osebne maščevalnosti.

Ivan Tavčar:

V spopadu protestantov in katolikov je videl vzporednico 300 let mlajšim spopadom med liberalci in klerikalci.

Malovrh – Kralj Matjaž:

V konfliktu so menihi, Cigani, kmetje in meščani. Protestantizem je le ena od tematskih plasti, ki so v opoziciji do kartuzijanskega menišтва v Bistri, predstavljaajočega sodobni klerikalizem.

Ivan Pregelj – Bogovec Jernej:

Žalostni konec kranjskega predikanta Jerneja Knaflja (z več sočutja in več tragike kot pri Kodru).

Ivan Pregelj – Magister Anton:

Klerik magister Anton je v spopadu na življenje in smrt z nasprotnikom Jurijem Stradiotom, občudovalcem Erazma Rotterdamskega.

Ferdo Kleinmayr – Zadnji lutrovci na Vipavskem:

Izraža simpatije protestantskim vipavskim meščanom.

Zgodovinska povest na temo protestantizma se ni mogla zaključiti poljubno, saj so zgodovinska dejstva zahtevala propad protagonista.

68. vprašanje

Celjski grofje so krojili usodo slovenskih dežel v 14. in 15. stoletju. Žanrsko so določili sedmero zgodovinskih romanov.

Današnjemu premišljevalcu pomenijo neuresničeno možnost drugačne slovenske zgodovinske poti. Celjani so bili nekaj časa alternativa habsburškemu oblastnemu monopolu.

Celjski grofje so v daljšo pripovedno prozo prvič stopili leta 1858 – zgodovinska povest Mlinarjev Janez Ferda Kočevarja.

Fran Detela je napisal roman Veliki grof, ki govori o boju med Ulrikom II. in Habsburžanom Friderikom III. za varuštvo nad ogrsko-češkim kraljem Ladislavom. Povest Pegam in Lambergar je nekakšno nadaljevanje Velikega grofa, v kateri je predstavljen boj za celjsko dediščino.

Ilirsko razpoloženo 20. stoletje je celjsko tematiko nadgradilo z zgodbami o zaroti hrvaškega plemstva proti Habsburžanom v 17. stoletju.

Prvi se je te teme lotil Josip Jurčič v delu Ivan Erazem Tatenbah, ki je izšel ob 200-letnici zatrtja zrinjsko-frankopanske zarote proti habsburški kroni.

69. vprašanje

Včasih je bilo prizadevanje za slovenstvo samoumevno del širšega načrta vzpostavljanja slovanske kulturne identitete. Okroglo 50 slovenskih zgodovinskih povesti je bolj ali manj eksplicitno zaznamovano s slovansko tematiko.

V povestih se je z drugimi Slovani bralec srečal le, če so se slovenski junaki odpravili kam proti jugovzhodu ali če se je avtor v celoti odpovedal slovenskemu dogajališču.

Iz 17. stoletja je bila za pisce predvsem zanimiva zarota Zrinjskih in Frankopanov proti Habsburžanom.

Južnoslovenske teme so se pojavile najprej v turški povesti.

Jurij Vranič: Mahmud

prva daljša turška povest s slovansko tematiko;

Finžgar: Pod svobodnim soncem

slovenski nacionalni interes je bil identičen ideji slovanske vzajemnosti; kljub temu, da se povest dogaja med južnimi Slovani, jo imamo za eminentno nacionalnoozaveščevalno besedilo;

Lea Fatur: Vilemir

Radivoj se leta 1475 s kranjskimi in štajerskimi vitezi tolče proti Turkom pri Brežicah in objokuje izgubo bosanske samostojnosti;

Lea Fatur: Junakinja zvestobe

glavna oseba je na Kranjsko pribegla lepa potomka bosanske kraljevske rodbine;

Jurčič: Ivan Erazem Tatenbah

obravnava slovenski del zrinjsko-frankopanske zarote proti Habsburžanom; Katarina Zrinjska in Franjo Frankopan sta le stranski osebi;

Jurčič: Kloštrski žolnir

nesrečna ljubezenska zgodba med priseljenim češkim inženirjem Žebrankom in nečakinjo kostanjeviškega priorja Katrico;

Tavčar: Antonio Gleđević

pripoveduje o dubrovniškem pesniku, ki pride v konflikt s politično prilagodljivo republiko;

Koder: Kmetski triumvirat

upor 1572-73;

dogajališče je poleg slovenskih krajev in Dunaja še v hrvaških Stubicah in Zagrebu;

Govekar: Svitanje

dogajanje v času francoske okupacije;

besedilo nosi sledi evforije ob nastanku južnoslovenske države;

70. Slovenski zgodovinski roman in liberalna ter klerikalna politika

Najprej: Ljubljanski zvon vs. Kres, nato LZ vs. Dom in svet.

Avtorji:

levičarji – 13

liberalsko orientirani – 19

katoliški – 43

Slovenski liberalizem je bil prepoznaven po svojih protiklerikalnih izjavah.

Ivan Zorec: trudil z rehabilitacijo samostanskega življenja stiških cisterijancev.

Domačijska povest:

produkt konservativne polovice slovenske pisateljske srenje v 30ih letih 20. stoletja;

deloma nastala v opoziciji do socialnorealistične povesti;

v središču povesti stoji namesto junaka domačija.

Ivan Pregelj:

zasluge za popularizacijo ima Dom in svet;

liberalna kritika ni bila zadovoljna niti z enim delom.

Slovenski liberalni in katoliški univerzum sta se specifično opredeljevala do domačih kapitalnih zgodovinskih tem. Francosko okupacijo so Avstriji zvesti konservativni katoliki ostro odklanjali, liberalci pa so v njej videli obet politične samostojnosti.

Kljub temu, da je bila slovenska književnost v 19. stoletju večinoma liberalni meščanski projekt, na čelu z zgodovinskim romanom, je le-tega vendarle za svoje interese uporabljala tudi katoliška stran.

71. Ženske v zgodovinskem romanu

Žanr je žensko ustvarjalnost stimuliral v veliko večji meri kot konkurenčni žanri.

Vseh pisateljic zgodovinske povesti je 18:

Mimi Malenšek, Ilka Vašte, Tita Kovač-Artemis, Lea Fatur, Mira Mihelič, Zdenka Žebre, Zora Piščanc, Ivanka Mestnik, Zlata Medic-Vokač, Valerija Skrinjar-Tvrz, Katarina Marinčič, Julija Bračič, Marija Kmet, Milena Mohorič, Evelina Umek, Margareta Hess-Rak, Ivanka Čadež, Barica Smole.

Eden opaznejših motivov je junaška deklica.

Najzgodnejše slovenske zgodovinske povesti podeljujejo ženski velik del pomembnih odločitev.

Prva ženska naslovna junakinja je Jela (Valentin Mandelc), prva nacionalna junakinja pa Podmilšakova Sabinka, slovenska junakinja.

Ženska je bila primerna shramba, inkubator tveganih in trenutno še neuresničljivih političnih ambicij, ker je njena akcija izgubila status družbenega prevrata in je ostala nekaznovana.

Standardno literarno komunikacijsko situacijo so v 19. stoletju tvorile moške zgodbe iz moških pisateljskih ust za žensko beroče občinstvo (npr. Hči mestnega sodnika, Zadnja na grmadi, Lepa Vida, Črna žena ...)

72. Miroslav Malovrh

Rojen leta 1861 kot Friderik.

Hodil na realno gimnazijo, a potem izstopil.

Pošiljal je slavistična poročila za Ljubljanski zvon in Kres.

Leta 1884 je v Trstu urejal humoristični časopis Jurij s pušo, a nato pobegnil z naročnino.

Dve leti živel v Franciji, eno v Budimpešti; nato se je za stalno naselil v Ljubljani.

Naprej delal kot korektor pri Slovenskem narodu in se potem prebil do mesta urednika.

Napisal je deset zgodovinskih romanov in povesti (Opatov praporščak, Pod novim orlom, Na devinski skali, Kralj Matjaž, Osvetnik, Strahovalci dveh kron, Ljubezen Končanove Klare, Zadnji rodovine Benalja, Zaljubljeni kapucin, Ljubezen in junaštva strahopetnega praporščaka). Večinoma spadajo pod oznako viteški roman.

Opozicije med duhovno plemenitim posameznikom in družbo, ki jo predstavlja izrojeno plemstvo/pokvarjena duhovščina.

Junaku je pogosto ime Andrej ("pogumen").

S kritiko zgodovinskega redovništva je udrihal po sočasnih klerikalnih političnih nasprotnikih.

Nacionalno rivalstvo med nemštvom in slovenstvom je vnesel šele v povesti iz obdobja ilirskih provinc.

Proti koncu življenja je bil duševno bolan.

Posvečal se je vsem obdobjem slovenske zgodovine od 13. stoletja dalje in v vsako stoletje lociral vsaj po dva romana.

75. Alamut in slovenstvo

Slovenska identiteta se je najlažje oblikovala ob skupnem sovražniku. Nehvaležno vlogo sovražnikov so prevzemale druge etnije (najpogosteje Turki, Uskoki, Nemci, Italijani, Židje, Cigani).

Alamut je zgled uspešnega slovenskega obračuna z zunanjo nevarnostjo.

Argumentacija za slovenskonacionalno razlago Alamuta:

- avtor je bil primorski Slovenec, ki je zaradi fašističnega pritiska emigriral v Jugoslavijo
- delo pripada žanru zgodovinskega romana, ki si ga na Slovenskem ni mogoče misliti zunaj nacionalnih implikacij
- kot alegorizacijo domačih bednih političnih razmer so roman razumeli tudi avtorjevi sodobniki in rojaki
- roman je v sorodstvu z avtorjevo kratko prozo – pred bralca prinaša podobna razmerja kot roman, le da so ideje veliko eksplicitnejše

Pripoved Al Araf

Največ vzporednic z Alamutom.

Osrednji osebi sta moška (Simon Krassowitz in Jernej Svetina). Krassowitz spominja na Klementa Juga (duhovni oče primorskih Slovencev), a pomembnejše so razlike: Krassowitz se igra z ljudmi brez slabe vesti, Juga pa je občutek krivde tiral tudi v smrt.

Ekonomija vrednot Bartolovih junakov: človeške sile so omejene – zmeraj moraš žrtvovati nekaj za drugo. Slovenci bi hoteli biti hkrati uspešen zgodovinski narod in zgled moralne pravičnosti, a to ni mogoče. Bartol velik del pisateljske dejavnosti namenil prepričanju, da se morajo Slovenci vzpostaviti kot enakopraven zgodovinski subjekt. Bartolov junak nagovarja k pogumnemu, tveganemu koraku, ki bo nacijo usmeril k svobodnejši eksistenci. Pogumnih dejanj so zmožni samo voditelji, ki imajo za sabo izkušnjo smrti, zato jih tveganja ni strah.

Izbor imen:

- Jernej Svetina: apostol Bartolomej (Jernej), Hlapec Jernej, Sreča v nesreči (priimek Svetin)
- Krassowitz: poslovenjeno gre za Kraševca, torej zahodnega Slovence

Vzporednice z Alamutom

Hasan ne more bit simpatičen, ko podobno kot Krassowitz pridiga odpoved osebni sreči in žrtvovanje za kolektiv. Po drugi strani pa se lahko poistovetimo (do določene ravni) z Ibnom Trahirjem.

V Alamutu se je skrčil prostor junakove zasebne sreče, ker je bila odpoved zasebni sreči pogoj za preživetje skupnosti.

76. Alamutova pot v slovensko literarno zgodovino

Pot ni bila neproblematična, a vendarle ne prehuda.

Bibliografija izpričuje osem bolj pozitivnih in troje bolj negativnih ocen romana, ki so izšle tik po izidu.

Očitali so mu slab jezik, fašistoidnost sporočila, tujost idej (freudizem in nihilizem) in tujost lokacije.

Tine Debeljak: roman mešanica filozofiranja in erotičnih osladnosti, zaskrbelo ga je nihilistično sporočilo romana.

Filip Kalan: implicitno ga je uvrstil med avtorje trivialnih romanov.

Pozitivne in negativne kritike se niso ujemale glede na liberalce ali klerikalce, ampak so bile mešane.

Največja ovira na Alamutovi poti na slovenski literarni Parnas je bil Josip Vidmar, ki je dejal, da Bartolovega pisanja ni nikoli štél v pomembno literaturo.

Danes je Bartol zgled svetovljanskega pisanja (urbana literatura).

Roman ni bil sprejet tako, kot bi se spodobilo, zaradi svoje tuje snovi in tujega dogajališča. Poleg tega je bila v letu izida (1938) močna literarna konkurenca: Janez Jalen (Cvetkova Cilka), France Bevk (Kaplan Martin Čedermac), Ivo Šorli (Večne vezi).

Alamut je bil ponatisnjen trikrat do leta 2001, nato pa skoraj vsako leto.

V tujini je uspešen kot popularno berilo, ki ne potrebuje obširne kritiške ali interpretativne spremljave.

~~In najpomembnejše: dal je idejo za Assassin's Creed.~~

77. Romani o antiki

Roman o antiki je edini večji žanrski tip slovenskega zgodovinskega romana z neslovenskimi temami.

Alojzij Carli Lukovič: Zadnji dnevi v Ogleju

- roman iz 5. stoletja
- popisuje vdor Atilovih Hunov v Aquilejo

Maks Pleteršnik: Prvi dnevi zadnjega triumvirata

- rimsko zgodovino je želel približati širšemu krogu bralcev

Peter Bohinjc: Pod rimskim orlom

- Emona pod cesarjem Tiberijem

Za utrjevanje žanrske zavesti sta zaslužna dva romana Joža Lovrenčiča (Pubilus in Hispala ter ...?), po umetniški stremeljivosti pa nadvlada romal Alojza Rebule V Sibilinem vetru

78. Naselitev in pokristjanjevanje v slovenski prozi

Žanrsko bi lahko dela označili za romane o naselitvi Slovencev, kot staroslovenski oz. staroslovanski roman in kot roman o pokristjanjevanju.

Jedro dogajanja teh povedi je v 8. in 9. stoletju, nekaj besedil seže v 11. stoletje, nekaj celo v 14.

Povesti o naseljevanju so povesti o slovanskih prednikih. Tema naseljevanja je tesno povezana s temo pokristjanjevanja.

Josip Jurčič: Slovenski svetec in učitelj

- nedokončani historični roman
- zgodovinski dogodek je zmaga moravskega kneza Svetopolka nad Franki v 9. stoletju in pot nadškofa Metoda v Regensburg

Matija Prelesnik: Naš stari greh, V smrtni senci, Vineta

- življenje severih, polabskih in baltskih Slovanov

Fran S. Finžgar: Pod svobodnim soncem

- mlad junaški Iztok, ki je rešil svoj rod avarske nadvlade, zamajal pokvarjeno cesarsko oblast in med svoje ljudi zanesel krščansko blagovest
- roman je nastal iz narodnega patosa in iz skrbi za nacionalno prihodnost spričo velikega izseljevanja

Lea Fatur: Vislavina odpoved

- povest iz druge švedsko-poljske vojske
- motiv slovanske nesloge ilustrira s konfliktom med poljskima rodbinama revnih plemičev, mesto sovražnika Slovanov pa zapolnjuje s Švedi

79. Turki v zgodovinski povesti

Turška povest je eden najbolj trdoživih žanrskih tipov zgodovinskega romana na Slovenskem.

Pravi vzorec tega pripovedništva je l. 1864 pripravil Josip Jurčič s povestjo Jurij Kozjak, slovenski janičar.

- Jurčič je utemeljitelj in glavni predstavnik slovenske zgodovinske povesti in romana v 19. stoletju
- pripisujejo mu odkritje Scottove pripovedne manire

Grad Rojinje je Jurčičeva druga povest na temo turških vpadov.

Slovenski pisatelji so po turški tematiki posegli preko 50-krat, tako, da je dala žanrsko ime, pa 34-krat.

Turška povest pokriva obdobje od 1353 do 1715, ki je širše od obdobja turških vpadov na slovensko ozemlje (1408–1593).

Večkrat so omenjeni pomembni zgodovinski dogodki:

- obleganje Ljubljane l. 1472
- bitka pri Budačkem pri Karlovcu, kjer je leta 1575 padel Herbert Turjaški
- zmagovita bitka Andreja Turjaškega nad Hasan pašo Predojevičem pri Sisku l. 1593
- drugo obleganje Dunaja l. 1683

Zgodovinske osebe nastopajo večinoma samo v pripovednem poročilu.

Prostor dogajanja pokriva domače pokrajine Dolenjsko, Gorenjsko, Koroško, Primorsko, Štajersko, prestolni Dunaj, vojno krajino in Turčijo. Domači kraji so največkrat konkretni.

Osamljen primerek žanra je kolportažno delo iz l. 1910 Črna žena Gregorja Žerjava. Fabulativni vzorec je iz turške povesti, za popularnost pa so poskrbeli motivi iz trivialnega repertoarja.

Žanrsko trdoživost turške povesti potrjujejo sodobna besedila:

- Sivčeva zgodovinska "povest iz turških časov iz Mengša" Krvava grajska svatba;
- je zanimiv dokument osveženega slovenskega premišljanja o lastni preteklosti, spodbujenega z osamosvojitvenim dogajanjem ob koncu 20. stoletja

80. Rokovnjači v slovenski zgodovinski prozi

Rokovnjaška ali roparska povest je bila pogosto način za tematizacijo francoske okupacije naših krajev, seveda pa Francozom ni posvečena kar vsaka rokovnjaška povest niti niso vse roparske zgodbe zgodovinske, čeprav so prispevale k žanrski zavesti.

Izvirnih slovenskih roparskih povesti je vsega okrog deset in Jožef Urbanija je edini avtor, ki je napisal več kot eno.

V povestih večkrat nastopajo zgodovinsko znameniti rokovnjači Veliki Groga, Kljukec, Dimež in štajerski ropar Guzaj.

Junak roparske povesti je družbeni izobčenec, sovražnik države in celo zločinec. Na koncu ga sicer dobijo, vendar dotlej omogoča bralcu, da se identificira z njegovo svobodo in sposobnostjo, da sam kroji svojo usodo in jemlje pravico v svoje roke ter po rokovnjaško popravlja krivično urejen svet.

Izstopajoči primerki so:

- Jurčič-Kresnikov "historičen roman" Rokovnjači
- Malovrhova povest Zadnji rodovine Benalja
- "povest iz časa rokovnjačev na Kranjskem" Pod krivo jelko Petra Bohinca

Da rokovnjači niso zanemarljivi predmet slovenske književnosti, dokazuje precej obširen odstavek, ki jim ga posveča ena prvih slovenskih literarnih zgodovin, Slovensko slovstvo Frana Levca.

81. Kmečki upori v zgodovinskem pripovedništvu

Žanrski oznaki povest o kmečkih uporih ustreza kakih deset pripovedi, v manjši meri pa je socialna upornost zaznamovala še dodatnih 16 zgodovinskih povesti.

Avtorji z več besedili na to temo so bili Josip Jurčič, Fran Jaklič, France Bevk, Ivan Lah in Ivan Pregelj.

Josip Jurčič – Sin kmečkega cesarja:

- pripoveduje o neuspešnem maščevanju Kosomana, sina Ilije Gregoriča, vodje kmečkega upora l. 1573, nad zmagovalcem Herbartom Auerspergom

Fran Jaklič – Luka Vrbec in Ljudska osveta:

- v obeh delih zagori gosposka posest in v nobenem primeru kmet ni kaznovan
- za zgodovinsko povest sta to izjemna konca, saj vemo, da se kmečki upori v slovenski literaturi običajno končajo s porazom upornikov

Ivan Pregelj – Tolminci (in še delo Zadnji upornik):

- sporočilnost romana ni tipična: upor že, a ne za ceno življenja

Fran Jaklič – V graščinskem jarmu in Peklena svoboda:

- obdobje marčne revolucije l. 1848 in priprave nanjo

82. Lokalna zgodovina v zgodovinskem romanu

Lokalnozgodovinske teme so dokaj enakomerno razporejene v čase od 17. stoletja dalje.

Pripovedi se osredinjajo na zgodovino samostanov, romarskih središč, gradov ali mest. Izstopajo popisi življenja v zgodovini Ljubljane (Ljubljanska povest).

Ivan Tavčar – Janez Solnce:

- obilno se sklicuje na Valvasorja in na ljudsko izročilo o junaku Kljukcu

Peter Bohinjec – Najmlajši moster:

- Ljubljana ni le kraj dogajanja, ampak so ljubljanski meščani in njihovo življenje tudi njen glavni predmet

Jani Virk – 1895, potres:

- tematika ljubljanskega potresa l. 1895

Kajetan Kovič – Profesor domišljije:

- tematika ljubljanskega potresa
- prešuštna ljubezenska zgodba (nekakšna ljubljanska gospa Bovary)

Franček Štefanec – Sij nad reko:

- Prekmurje okoli l. 1722

Lokalnozgodovinska povest je še posebej živa v zadnjem času, ko se napaja še iz rodbinskih in rodovniških raziskav in arheoloških izkopavanj.

83. Skrivnostne združbe pri Vokačevi, Kavčiču, Rebuli in Škamperletu

Zlata Vokač – Marpurgi in Knjiga senc:

- lokalna zgodovina Maribora povezana z ilegalno dejavnostjo Židov in alkimistov
- zgodovinska dogodka sta požar v Mariboru in izgon Židov l. 1496

Alojz Rebula – Marantha ali leto 999:

- pojavljajo se verske ločine
- avtor želi novodobne ločine diskvalificirati, opazi se nestrpen gnev pripovedovalca do le-teh

Vladimir Kavčič – Somrak:

- nadaljeval zgodbo o družini izgnanih tolminskih upornikov (iz romana Pustota)
- v Pustoti se pojavlja trmasto vztrajanje v odmaknjenosti, a ko se to izkaže za neuspešno, se v Somraku to spremeni v model spretnega prilagajanja razmeram pod vodilom, da poštenost v resnici ne velja nič

Igor Škamperle – Kraljeva hči:

- ezoterična in okultna tematika: natančneje prostozidarstvo in alkimija
- roman prežema nacionalna misel

84. Biografski roman

Kot biografski roman lahko označimo kar petino korpusa.

Najpogosteje obravnavajo osebnosti 19. stoletja.

Najplodovitejša pisateljica v žanru je Mimi Malenšek.

Franc Malavšič – Erazem iz Jame:

- naslovna oseba je Erazem Lueger
- pred smrtno kaznijo je ubežal v svoj grad v Predjami in dolgo zdržal obleganje

Joža Lovrenčič – Cerovškov gospod:

- o Valentinu Staniču
- začetek pesniških in pisateljskih biografij

Anton Slodnjak napisal obsežni biografiji o Prešernu (Neiztrohnjeno srce) in Levstiku (Pogine naj, pes!).

Med kulturnozgodovinskimi osebnostmi so bili v ospredju literarne pozornosti Janez Vajkard Valvasor, Jurij Vega, Žiga Zois, čebelar Anton Janša, Jernej Kopitar in Janez Bleiweis.

Svoje romane so dobile tudi ženske velikih mož:

- Prešernova Julija (Ivan Sivec)
- Gregorčičeva Dragojila (Ivan Sivec)
- Kajuhova Marija (Ivan Sivec)
- Napoleonova Emilija (Bogdan Novak)

Ivan Sivec se je sistematično lotil življenjepisov znamenitih slovenskih zgodovinskih osebnosti – klerikov, vojskovodij, pesnikov in pisateljev, glasbenikov, svetnikov, roparjev in pustolovcev.

- duhovnik in čebelar Peter Pavel Glavar: bil je nezakonski sin duhovnika, malteškega viteza Testaferrate
- Adam Ravbar, graščak s Krumperka pri Domžalah: v bitki pri Sisku je pomagal "našim" zmagati
- Simon Gregorčič

Tita Kovač-Artemis je napisala biografske romane o Štefanu Dečanskem, Valvasorju, Zoisu in Bleiweisu.

85. Rodbinska kronika

Rodbinska kronika se je najraje dogajala v 19. stoletju.

Gre za žanrski tip, ki zgodovinskemu pripovedništvu pripada le deloma.

Avtorji pri popisovanju zgodovine rodu začnejo kolikor mogoče daleč nazaj v preteklosti, končajo pa neredko v sodobnosti.

Neredko so romanom dodana rodovna drevesa in seznam virov oz. arhivov, iz katerih so črpali avtorji.

Miloš Mikeln – Veliki voz:

- kronika dveh vej enega rodu
- dogaja se med 1918 in 1947 po različnih koncih Slovenije

Kajetan Kovič – Poti v Trento:

- življenjepis svojega strica
- dogaja se od leta 1891 dalje v krajih habsburške monarhije

Bogdan Novak – Lipa zelenela je:

- slovenska saga, sestavljena iz 12 knjig

86. Naslovi, podnaslovi in začetki zgodovinskih romanov

Naslov in podnaslov informirata bralca o času dogajanja in sta eden prvih signalov za ustrezno žanrsko razvrstitev.

Najpopularnejša polopomenska naslovna beseda žanra je "zadnji".

Podnaslovi usmerjajo žanrske predstave z natančno časovno opredelitvijo dogajanja – brez podnaslova je le dobra četrtnina zgodovinskih povesti, podnaslov s časovnim določilom pa ima kar 38% celotnega korpusa (najpogosteje "iz" v zvezi "povest iz").

Vrstne oznake so povest, roman, zgodba in novela.

Trdna žanrska pričakovanja pri bralcu poleg naslova in podnaslova utrdijo začetki zgodovinskih povesti in romanov. Zgodovinski čas dogajanja z letnico nakažejo že v prvi povedi ali v prvem odstavku.

Nekateri formalno stremeljivejši romani se taki instantni žanrski prepoznavnosti izmikajo.

87. Zgodovinski roman in kmečka povest

Zgodovinska in kmečka povest sta dominantna žanra v slovenskem žanrskem sistemu.

Korpusa sta po številu del do leta 1945 primerljiva – kmečke povesti je 21% več kot zgodovinske, a je po obsegu zgodovinskega romana za 21% več kot kmečke povesti.

Produkcija zgodovinskih povesti je bila umerjena in stalna, produkcija kmečke povesti pa je strmo naraščala (19. stoletje).

Avtorjev je do 1945 kmečka povest angažirala več kot zgodovinska, v obeh žanrih pa se je preizkušalo 30 avtorjev (npr. Fran Jeklič).

V zgodovinski prozi so besedila brez podnaslova ali z nestandardnim podnaslovom redkejša, kar govori o močnejši žanrski zavesti. V kmečki povesti je bilo brez podnaslova 20 do 50% del.

Zgodovinske povesti so si opazno raje kot kmečke nadevale stremljivo oznako roman, pri kmečki povesti pa bi težko govorili o zvrstni zavesti.

88. Prevedeni zgodovinski romani

Do prevajanja nemških romanov je prišlo zaradi uvrščanja v zabavno literaturo, ki je namenjena manj izobraženemu, enojezičnemu bralcu.

Prevajanja svetovnega zgodovinskega romana se je leta 1930 lotil Vladimir Levstik in tedaj prevedel tudi Scottovega Ivanhoeja.

Prevedeni zgodovinski roman se je loteval prvenstveno tem, ki so bile Slovencem na tak ali drugačen način blizu (domače jugoslovanske in vseslovanske teme).

Razmah prevodov:

- moderna je poudarila estetsko plat prevoda
- sprememba državnega okvira po prvi svetovni vojni – nemška kultura ni več ogrožala eksistenco slovenske

Zvenečih imen svetovnega zgodovinskega romana v prvih letih prevajanja žanra ni zaslediti. Imena avtorjev večinoma niti niso bila navedena, saj ni šlo za avtorsko promocijo, ampak za popularizacijo te ali one za Slovence zanimive teme (Turki, francoska revolucija ...).

Prednost pri prevajanju so imele slovanske literature, saj se slovanska zgodovina ni dojemala kot tuja.

Nacionalna zavezanost povezuje zlasti češko, slovensko, poljsko in hrvaško zgodovinsko povest in jih uveljavlja kot poseben tip nasproti evropskemu zgodovinskemu romanu.

Posebej se je Slovencem zdel zanimiv poljski pisatelj scottovskih pustolovskih kozaških povesti Michal Czajkowski, ki je bolj kot Scott usmerjal žanrska pričakovanja slovenskih bralcev.

Hrvatje se sprva niso prevajali, ker so jih brali kar v originalu, šele ob koncu 19. stoletja se je Slovencem v prevodu predstavil August Šenoa.

Ruska zgodovina je prihajala k Slovencem preko anonimnih nemških prevodov.

Prevodov žanra iz neslovanskih literatur je bilo zelo malo. Izjema so bili žanrski tip romana o antiki, ki je omogočil prevajanje iz angleščine in francoščine.

Po drugi svetovni vojni prednjačijo prevodi francoskih in angleških zgodovinskih romanov, sledijo prevodi iz nemščine in italijanščine, od malih narodov pa je dobro zastopana norveška.

89. Sodobni zgodovinski roman: Ivan Sivec, Bogdan Novak, Alojz Rebula

Bogdan Novak

- Puščave: ni uvrščeno med zgodovinske romane, ker gre bolj za alegorično parafrazo
- Lipa zelenela je: slovenska saga, sestavljena iz dvanajstih knjig

Ivan Sivec

- Krvava grajska svatba: turška povest, dokument osveženega slovenskega premišljanja o lastni preteklosti, spodbujenega z osamosvojitvenim dogajanjem ob koncu 20. stoletja
- Maranatha ali Leto 999: zgodovinski roman s skrivnostnimi združbami, v tem primeru gre za diskvalifikacijo verskih ločin
- ima največje število literariziranih biografij; sistematično se je lotil življenjepisov znamenitih slovenskih osebnosti (Peter Pavel Glavar, Adam Ravbar, Simon Gregorčič ...)

Alojz Rebula

- V Sibilinem vetru: roman o antiki, filozofski roman, ki se dogaja v času Marka Avrelija

90. Mohorjeva družba in slovenski zgodovinski roman

Mohorjeva družba je bila in je še eden največjih producentov zgodovinske povesti.

Zgodovinske povesti imajo primati pri založbi v 60-ih in 70-ih letih, njihova funkcija pa je bila domovinska vzgoja.

Kot zgodovinske povesti so si predstavljali kot kratke ("črtice"), v bližini biografije, njihovo mesto pa je bilo daleč za t.i. izvirno povestjo.

Pri zgodovinskem romanu vojna ni osrednje dogajanje, pojavlja pa se jasna ljubezenska zgodba.

Pri večerniški povesti je vojna osrednje dogajanje, namesto ljubezenskih pa so reproducirani družinski in rodbinski odnosi.

Pri krištofšmidovski povesti se pojavlja splošni moralni in verski nauk.

Za zgodovinsko mohorjanko je značilno, da se osredotoča na družino, ki je zaradi zgodovinskih pripetij in medrodbinskih maštevanz raztepena po celem svetu in se po vrsti dogodivščin spet snide.

Tako pri pustolovskem kot tudi pri zgodovinskem romanu gre za ekspanzijo. Pustolovski roman pomeni ekspanzijo v nove, eksotične prostore; zgodovinski roman pa je ekspanzija nacije v času (v preteklost).

Pri Mohorjevi družbi so bili zaradi velikih naklad, vpliva in honorarjev zainteresirani skoraj brez izjeme objavljati tudi ambiciozni in renomirani pisatelji.

91. vprašanje

Takratna literatura je bila moška zgodba iz moških ust za ženska ušesa; večina je bila avtorjev, ženske so bile bralke.

Ženska je bila v tradiciji slovenske pripovedne proze, ki se je začela sredi prve polovice 19. stoletja, najprej glavna oseba v popularnih pripovednih žanrih, v uradni in v apokrifni ženski svetniški povesti in v dekliški vzgojni povesti.

V ženskem romanu je glavna oseba ženska. Gre za mlado, revno, sirotno in osamljeno dekletko meščanskega stanu, ki si je izbrala napačnega partnerja, vendar ji ga do konca romana uspe nadomestiti s primernejšim kandidatom.

Stiske junakinje ženskega romana razrešujejo bolezni; ob bolezni sočloveka ima junakinja priložnost dokazati svojo moralno vrednost kot negovalka.

Moralna maksima, po kateri živi junakinja, je njena največja vrednost in vaba bodočemu partnerju, ker obeta ženino vzorno obnašanje, požrtvovalnost, marljivost, podrejenost, potrpežljivo izpolnjevanje zakonskih obveznosti, po drugi strani pa spravlja junakinjo v hude duševne muke, ker jo sili v nenehno odpovedovanje.

Plemeniti materinski liki v kmečki povesti, kjer bi jih še posebej pričakovali, so hudo redki v razmerju do številnih pripovedno zanimivih zlih ženskih protagonistov; je pa kult matere prehajal v čaščenje domovine kot velike matere.

Ko se v kmečki povesti iz dekleta razvije ženska, postane rada prisposodba narave in njenih regenerativnih sposobnosti.

Dekleta imajo v kmečki povesti dve pogosti in manj hvaležni možnosti:

lahko so tretja oseba v ljubezenskem trikotniku ali pa so nosilke motiva skvarjene poroke.

Bolj aktivna vloga je predpisana ženski le v popularnem tipu kmečke povesti, kjer je zelo pogost motiv druge poroke;

po smrti prvega moža se običajno kar enostavno obnovi preporočna zakonska zveza, ki je iz takih ali drugačnih vzrokov propadla.

V zgodovinskem romanu je eden opaznejših motivov junaška deklica (kot ajdovska deklica, kot deklica, preoblečena v vojaka ali pa so njene junaške lastnosti napovedane že v naslovih).

Ko motivacijsko vlogo v zgodovinskem romanu prevzame ženska, prepričuje bralca, kako slovenstvu ne zagotavlja eksistence posebna družbena zavest, ampak ženska v okviru regeneracije rodu.

Minula slovenska proza je polna še drugih ženskih motivov od ugrabljenega in posiljenega dekleta do učiteljic in usodnih žensk.

92. vprašanje

Termin ženski roman prihaja iz nemške literarne vede, zaznamuje pa tisti del popularne pripovedne proze, katerega konzument je v glavnem ženska.

Ženski roman pa se lahko razume tudi kot podtip ljubezenskega romana, v katerem je glavna upovedna oseba ženska junakinja.

Lastnosti po nemški literarni vedi:

- meščanskost snovi
- meščanska ideja
- umetniška nezadostnost ali literarnozgodovinska nepriznanost

Luiza Pesjakova:

- novela Rahela in roman Beatin dnevnik (njeno edino daljše pripovedno delo);
- Beatin dnevnik bi bil prvi slovenski ženski roman, če bi izšel ob nastanku, tako pa jo je prehitela z objavo Pavlina Pajkova;

Pavlina Pajkova:

- šest romanov (Arabela (1885), Spomini tete Klare (1895), Roman starega samca (1895), Judita (1896), Dušne borbe (1896), Slučaji usode (1897))
- stereotipen lik glavne osebe (ženski lik je osamljen, podrejen, mlad, marljiv, bister, resen) //modifikacija Pepelke;
- dodatna podobnost s Pepelko in junakinjami ljubezenskih romanov je v delu, ki prestavlja čiščenje in vzdrževanje doma; deklarirajo ga kot naporno, vendar se mu ne odpovedo, v njem najdejo možnost, da se dvignejo nad svojo okolico;
- meščanski svet je razdeljen na dom (ženske) in delo (moški); ker dom (žena) ne ustvarja sredstev, mora biti možu podrejen;
- dogajanje poteka večinoma v parku pred mestno hišo ali podeželskim gradom;
- nepremakljiva moralistična venosmerjenost je vzrok brezštevilnim konfliktom v zavesti junakinje

Skoraj vedno se v ženskem romanu pojavlja ljubezenski trikotnik.

Ženski roman spolnost tabuizira, seksualne odnose prekriva z družinskimi. Sorodnost ženskosvetniške in dekliškovzgojne povesti z ženskim romanom je očitna na motivni ravni – v podobnem tipu glavne osebe. To je sirota/rejenka/zapuščanka, ki se mora sama prebijati skozi življenje.

slovenski ženski roman je nastal ob zgledovanju pri E. Marlitt. Spomin na ljudsko ženskosvetniško in dekliškovzgojno povest (da bi jih avtorice ne prebirale v slovenščini ali nemščini, si ni mogoče predstavljati) mu je pri tem pritrjeval. Deset let starejši jurčičevski roman mu je bil kontrastivni zgled, kako se roman v slovenščini sploh piše.

Junakinje, ki so zgled pobožnosti, samotnega življenja, čistote, pridnosti, krotkodušnosti in vsake ženske čednosti, so pripravljale pot slovenskemu ženskemu romanu.

Junakinja ženskega romana se obnaša tako, da si v koncu pridobi dobro in bogato partijo. Ženski roman naj bi po splošnem prepričanju uresničeval zveze med revno njo in bogatim njim in s tem zbujal pri bralkah nerealna socialna pričakovanja.

93. Slovenski junak Martin Krpan

Martin Krpan je sodeloval pri postavljanju vzorčnega slovenskega junaka.

Krpan je tovoril angleško sol – zakaj? Obstaja več razlag:

- tovorjenje soli je ena od najbolj bistvenih potez slovenskega gospodarstva in je pomagalo vzdrževati slovensko narodno zavest
- angleška sol je bilo apotekarsko ime za odvajalo (ta teorija razbija mit o nacionalnem pomenu Krpana)
- angleška sol bi utegnila biti ime za soliter (Krpan dobi status prvega slovenskega trgovca z orožjem)
- sol kot konzervans hrane – metaforično konzerviranje, fiksiranje, ohranjanje in stabilizacija slovenstva

Miran Košuta: Krpan je nosil sol, simbol znanja, modrosti in knjig. Avstrijska prepoved uvoza angleške soli bi utegnila biti metafora za nemško preprečevanje angleške oz. katere koli druge, nenemške pameti.

Krpan pred cesarjem skriva svojo dejavnost tako, da reče, da tovari kresilno gobo in nekaj brusov. Kresilna goba in brusi lahko med drugim pomenijo tudi duhovitost in kreativnost, priloga pa se tudi pomen upora.

Levstikov Martin Krpan je odločno uporniško besedilo. Naslovni junak začne svoj upor ilegalno, prikrito, z lažjo oz. sprenevedanjem, in šele proti koncu pride na dan s svojimi zahtevami. Zahteva lastne kulturne identitete je bila politično nevarna zahteva in je Krpan politično modro ni gnal do konca in ni zahteval njene takojšnje in popolne uresničitve, temveč se je zadovoljil s kompromisno in delno zmago.

Spodbuda za nastanek besedila je bilo Levstikovo nezadovoljstvo s Cegnarjevo pesnitvijo Pegam in Lambergar.

Simbolni pomen Krpanove zgodbe za Slovence izvajamo iz koristi, ki jo zmaga na Dunaju prinese Krpanu, to je iz koncesije za trgovanje s soljo. S tem je Krpan svojim ljudem priskrbel ugodne pogoje za ekonomsko blaginjo.

Iz Levstikovega Krpana so zrasli še drugi literarni Martini:

- Robert Košar: Martin Močar
- Ivan Potrč: Martin Krepek

Martin Krpan je dobil ime po sv. Martinu iz Toursa. Podobna sta si po uporabi konja ter po poseku drevesa. Razlikuje pa ju karakter: Sv. Martin je bil skromen in ponižen, Krpan pa se postavlja za svoj prav in je grob.

94. Mlinarjev Janez

Ferdo Kočevar je pred Slovence postavil vzorčnega junaka in bil pri tem uspešen, saj je slava Mlinarjevega Janeza popolnoma zasenčila Levstikov poskus z Martinom Krpanom.

Kočevarjeva povest je bila pripovedno sodobnejša od Krpana in že ustreza oznaki zgodovinska povest.

Kočevarju je bilo veliko do tega, da bi zgodbo v Scottovem slogu obširneje podložil z zgodovinopisnimi podatki, a mu to ni uspelo, ker v Gradcu ni mogel do arhivskih virov.

Kaj je slovenska literarna zgodovina zamerila Kočevarju?

Zamerila mu je "težko besedo" in modrovanje o že razčiščenih jezikovnih in narodnostnih vprašanjih (obnavljanje načrta dvojnega knjižnega jezika: za ljudstvo/izobražence).

Zamera do Kočevarjeve jezikovne politike je bila globoka, saj kulturna Slovenija njegove knjige ni priznala niti potem, ko je bila v nadaljnjih izdajah jezikovno prečiščena.

Pri Kočevarju je morda motilo sklicevanje na lokalno, štajersko zgodovino in avtorjeva politična naslonitev na vzhod. Ljubljana ga ni sprejela naklonjeno, ker je ogrožal kulturni monopol (vseslovenski nacionalni junak pa že mora biti s Kranjskega).

Problematično je bilo tudi Janezovo junaštvo:

- Janez ne ve, kaj početi s podeljeno mu diplomom nobilitatis, in še naprej živi mirno kmečko življenje
- konec zgodbe (čeprav v znamenju Janezove zmage) ne pomeni bistvenega popravka zgodovinskega položaja slovenstva, ki obtiči pri minimumu družbenih in zgodovinskih zahtev
- navzlic konfliktu z grofom je ostal Janez svojemu gospodarju pokoren

95. vprašanje

Glavna funkcija zgodovinskega romana je bila nacionalno ozaveščanje skozi refleksijo nacionalne preteklosti.

Pomembnejše od preživetja posameznika je bilo preživetje skupnosti. Kolektivno existenco sta ogrožali dve nevarnosti: pomanjkanje skupnostne zavesti in notranje razprtije na eni strani ter uzurpacijski in ekspanzijski interesi drugih skupnosti na drugi strani.

Najbolj enostaven odnos do tujega je njegov izbris ali eliminacija. Ta formula za Slovence spričo zgodovinske podrejenosti ni bila ravno uporabna in se je realizirala bolj poredko; npr. Martin Krpan (Krpan ubije Brdavsca).

Zelo pogost model odnosa do tujega je bilo sprenevedanje oz. gojenje iluzije, da tujega pravzaprav ni; npr. Jurij Kozjak (Jurij se naenkrat zave, da ni Turek, ampak Slovenec – na videz tuje se izkaže za domače).

Model označen kot adaptacija je značilen za najbolj stremeljiva besedila. Gre za ugotovitev, da se moči in vplivu tujega ni mogoče niti dobro izogniti, zato je rešitev samo v njegovem prevzemu in prilagoditvi; npr. Krst pri Savici (Črtomir sprejme sovražno krščanstvo).

Golo sprejemanje tujega bi pomenilo izgubo identitete in zato ni bilo vključeno med nacionalne strategije.

Asimiliranje tujega (slovenizacija tujcev) slovenske literature začuda ni zanimala in jo je tematizirala le redko; npr. Ingoličev roman Gorele so grmade.

Posebno mesto pri literarnem modeliranju socialnih strategij imajo besedila, ki so izhajala v kritičnih zgodovinskih momentih.

Visoška kronika je nastajala med 1. sv. v., kar se močno pozna v njenem socialnem sporočilu. Razmerje med domačim in tujim je deklarativno določeno kot razmerje med kranjskim in nemškim. Simptomatično je, da se VK ni zapisala v slovenski literaturi spomin zaradi enigmatičnega vzporednega ponujanja liberalskih in neliberalnih sporočil in ne zaradi nenavadnega združevanja slovenskega in nemškega, ampak zaradi deklarativnega patriotizma domače zemlje.

97. vprašanje

Večerniška kmečka povest je najobsežnejša veja žanra.

Začela se je 1875 z Josipom Ogrincem ter z Antonom Jegličem, Josipom Vošnjakom, Ivanom Štrukljem, Franom Zbašnikom in zgodnjim Finžgarjem (Stara in nova hiša, Dovolj pokore) vzdrževala nepretrgano tradicijo.

Prepoznavna posebnost večerniške kmečke povesti je poučnost v različnih oblikah: gospodarska, politična, etična (verska). H gospodarski poučnosti sodi obilen delež kriminalnih motivov. Kriminalno dejanje je rezultat napačne politične, gospodarske in etične orientacije; pouk je v kazni, ki doleti grešnika.

Pogosti motivi večerniške kmečke povesti so dva brata, dva soseda (eden za pozitivni, drugi za negativni zgled), vrnitev izgubljenega sina, prišlek na vasi (kramar, oderuh), relativno redki so ljubezenski motivi, celo tisti z močnim gospodarskim zaledjem, kakršen je konflikt med očetom in sinom zaradi revne neveste.

Konec je običajno pomirljiv: grešnik se skesa in umre, dobri se poroči in obogati.

Večerniška zgodovinska povest pogosto kaže svoj nefikcijski, zgodovinskoporočilni izvor.

Pogosto se pojavljajo reproducirani družinski, rodbinski odnosi.

Konec je obvezno srečen (kar pa ne pomeni poroke za glavne junake); ponavadi se konča s ponovnim snidenjem družine.

Vaška večerniška povest je bila pisana za kmeta, ki bi v tej privlačni obliki sprejel pouk o gospodarjenju.

Srečujejo se tri snovno-idejna področja: gospodarski poduk (intenzivno pridelovanje), politični poduk (pravilna delitev dobička proizvodnje) in kriminal (negativni eksempl).

98. vprašanje

Pregelj je za Mohorjevo družbo napisal šest knjig in nekaj nad deset krajših pripovednih besedil (pri tem se je znašel pred podobnimi težavami kot Ivan Cankar, ko se je v istem času udinjal pri tej bogati založbi: združiti je bilo namreč treba jezikovni in pripovedni eksperiment ter množičnega bralca).

V zgodovinski pripovedi ga je zanimala verska problematika, to je pokristjanjevanje in verski odpad. S kratko mohorjansko kmečko povestjo pa se je parodično obrnil k Cankarju (S Sosed (1909) se je ponorčeval iz Hlapca Jerneja in njegove pravice, z Rejenko (1912) pa iz romana Na klancu. Pregelj je s srečnim koncem korigiral Cankarjev pesimizem oziroma kvalificiral Jernejev socialni upor kot obsodbe vredno norost.

Mlada Breda velja v literarni zgodovini za umetniško povest (Franc Zadavec); uvrstimo jo lahko med kmečke povesti, natančneje med t. i. popularne kmečke povesti; osrednje besedilo z modificirano sirotniško temo; velja za klasično večerniško povest.

Pregelj je prišel k MD leta 1908.

Literarna zgodovina ima leta od 1914 do 1923 za Pregljeva najplodnejša. Konec tega obdobja je zaznamoval kar z dvema večericama, Petrom Pavlom Glavarjem, lanšpreškim gospodom (1922) in Glorioso.

Peter Pavel Glavar nosi med ljudstvo temo, ki se je avtorju oblikovala že prej v ambicioznejšem pisanju in po kateri je pravzaprav v veliki meri prepoznaven, tj. zgodbo duhovnika.

Tudi preostali dve mohorjanki upovedujeta duhovniško življenje, ob verski tematiki pa prvič jasno izpostavljata še nacionalno problematiko. Prva, Božji mejniki (1925), ima podnaslov "povest iz Istre", druga, Umreti nočejo (1930), "zgodbe slovenske bolečine na Koroškem". Zlasti Božji mejniki z realizmom in realistično verjetnostjo nimajo kaj prida skupnega.

Pregelj je z individualnim stilom močno zaznamoval mohorjansko literaturo.

Pripovednoprozna besedila, ki jih je Pregelj objavil pri Družbi sv. Mohorja, predstavljajo opazno enoto; tudi v literarnem seštevku Mohorjeve pomeni Ivan Pregelj enega relativno redkih po stilu prepoznavnih stalnih sodelavcev. Mohorjanski program se je precej skladal z njegovim načrtom domačijske povesti, manj se je z mohorjansko pripovedno prakso skladala Pregljeva iskateljska pripovedna realizacija.

100. vprašanje

V 2. polovici 19. stoletja je pismenost močno narastla in na novo opismenjenega preprostega bralca je bilo treba vzgojiti. V knjigo mu je bilo treba vtihotapiti navodilo, kako se mu je najustrezneje obnašati. Navodilo je bilo trojno. Verski pouk naj bi zmeščal njegovo upornost v potrpežljivost in prepuščanje odločitve gospodi, tako pripravljenemu naj gospodarski pouk pokaže pot k akumulaciji kapitala, nacionalni pouk pa naj uzavesti pripadnost premoženja narodnemu telesu.

Kritika na funkcionalnost poljudne literature ni imela pripomb zaradi manipulativnih tendenc.

Po prelomu stoletja se je začel postavljati pod vprašaj celotni koncept poljudne literature. Kritiko je spodbudil vedno močnejši in pogumnejši liberalizem, pa tudi založništvo poljudne literature se je že razraslo v tako močan organizem, da je brez škode za zdrav narodni razvoj preneslo dvome na svoj račun. Njegove poglavitne naloge – opismenjevanje, vzgoja bralskih navad, osnovni moralno- idejni in praktični pouk – so bile že opravljene, nastopila je priložnost za konfrontacijo z drznejšimi koncepti; kritika je poljudno literaturo pričela umeščati med trivialno.

Skoraj v celoti lahko poljudno mladinsko literarno fikcijo imenujemo krištofšmidovska povest; trije njeni poglavitni tipi so ženskosvetniška in dekliškovzgojna povest, najdenska povest in družinska povest.

Ženskosvetniška povest je komplementarna nekdanjemu viteškemu romanu; gre za preizkus ženske zvestobe.

V dekliškovzgojni povesti je nedolžna junakinja preganjana zaradi podtaknjene kraje, pa tudi tu se stvar na koncu srečno razplete.

Pri najdenski povesti je razumeti ne samo zgodbe o najdenčkih, ampak tudi o izgubljenih sinovih, puščavnikih, rejencih, pastorkih itd., ki so osamljeni na svetu in se z muko prebijejo navzgor.

Družinska krištofšmidovska povest ponavlja shemo po svetu raztepane družine, ki se na koncu srečno združi.

Robinsonada je drugi večji tip mladinske književnosti; Robinson je izrazit primer, kako je s priredbami iz berila za odrasle nastajala mladinska književnost.

Šilihov roman Beli dvor je prvo veliko mladinsko delo pri nas; velik del romana se dogaja na bojiščih v 1. sv. vojni. Beli dvor predstavlja v začetku svet z napako in porabi potem 400 strani za to, da napako odpravi in ponovno vzpostavi normalno stanje. Napako sta zakrivila dve stvari: lahkomiselnost, nadutost in vročerkrvnost gospodarja Simona Gradnika in maščevalna in prevarantska narava njegovega nasprotnika trgovca Antona Miklausina.

Šilih je tudi načelno premišljal o problematiki mladinske književnosti. Mladinsko književnost je definiral kot zvrst literature, ki služi vzgoji. Estetskost je sicer njena nujna lastnost, vendar je poudarek na psihološki ustreznosti in pedagoškosti, to je zmožnosti, da pomaga pri razvoju mlade osebnosti. Glede na psihološko ustreznost je naštel pet tipov pisanja: cicibansko (od drugega do četrtega leta), pravljичno (od četrtega do sedmega leta), robinzonsko (od sedmega do dvanajstega leta), baladno-dramsko (od dvanajstega do petnajstega leta) in lirsko-romansko (od petnajstega do dvajsetega leta).

101. vprašanje

Osnovna funkcija komične literature je navadna zabava; nekaj, kar teši človekove potrebe v prostem času.

Problematičnosti, očitku trivialnosti se skuša literarna komika izogniti na več načinov. Povzdigne jo vključevanje v idejne, nazorske, literarnoestetske in celo strankarske interese (Tavčar, Mencinger), to, da preprosti humor zapušča v imenu ironije, sarkazma, satire, groteske (Cankar), in smeh nadomešča z nasmeškom, ker ga ima samo za obleko, ne pa tudi za vsebino (Kersnik). Drugič spet se vrednostni sodbi izogne s prestopom na področje mladinske književnosti in književnosti za narod (Pavliha, Kljukec), kjer estetski lovci ne preže tako vztrajno na trivialnost, in v fantastiko (Tavčar).

Komični efekt je nekaj nepričakovanega in zatorej kratkega, nenadnega. Večja je dolžina, manjša je smešnost pripovedi – da bi se temu izognila, literatura niza komične epizode v sklope.

Avtor lahko zabava s pripovedovalčevim govorom, ki se trudi biti komičen, lahko pa je zabaven že implicitno, ko pripoveduje o osebah, situacijah in dogodkih, smešnih samih po sebi.

Junak je lahko smešen sam kot karikatura, ali pa je bistri povzročevalec sivih las drugim likom.

Izvirnosti naša komična dramatika, ki je tako lepo začela slovensko literarno pot v 18. stoletju (Županova Micka, Matiček se ženi), ravno nima, pač pa relativno vztrajnost.

Prvenstvo v pripovedni prozi pripada Malavašičevemu Nemškemu Pavlihu v slovenski obleki.

Satira:

Slovenska satira je zgodnjega datuma (Trdina, Pripovedka od zlate hruške). Satira v knjižni izdaji se od zgodnejše, objavljene v periodiki, razlikuje v nižji ravni. Rada prehaja v pamflet, sramotilni politični spis; komična kritika splošnih negativnih družbenih pojavov se preveša v sarkastično obravnavo konkretnih povzročiteljev družbenih slabosti.

Parodija:

lahko se zgodi, da nepoučeni bralec v komičnem pretiravanju te vrste ne zagleda avtorjevega hotenja, ponorčevati se iz drugega avtorja ali literarnega stila, ampak se smeje izdelku takemu, kot je (npr. Janez Mencinger, Cmokavzar in Ušperna).

Prvo zares daljše (preko 100 strani) humoristično delo za kratek čas je izšlo v Ljubljanskem zvonu šele leta 1895. To je Murnikov roman Groga in drugi. Osnovni komični princip je zamenjava in iz nje izvirajoča zmešnjava, ki se na koncu razplete.

Šaljiva zgodba je ena izmed oblik humoristične književnosti, kratka lahkotna pripoved. Pogosta je tudi med realističnimi oz. novelističnimi pravljicami v ljudski prozi (ljudskem slovstvu). Iznajdljivi in zviti junak pretenta nespametnega nasprotnika ali pa se bralec nasmeje na račun čudnih navad drugih etnij. Motivi so zvijača, laž, bahaštvo, jezičnost, razkritje zakonske nezvestobe, pokvarjenost duhovščine. Osebe so tipi: far, študent, krčmar, kmet, oblastnik, cigan.

Očitno za strogo literarno teorijo in zgodovino ni dober vsak smeh, ampak poznamo na eni strani "vulgarni smeh", na drugem koncu "fini", "inteligentni smeh", vmes pa še celo vrsto manj ekstremnih oblik smeha. Na fini, kvalitetni strani so satira, groteska, parodija, ki jih določajo jeza, kritika, ironija,

102. vprašanje

Planinska povest je za Slovence znamenita kot žanr in ne zaradi kvalitete posameznih del.

Zakaj izraz "planinska" povest?

- prvič poimenovalna tradicija na Slovenskem, ki daje prednost tej sintagmi;
- drugič nevtralna družina terminov in fraz z besedo planinski (planinska koč, planinski dom, planinsko društvo, planinska zveza itd.);
- tretjič argumenti Josipa Tomišk: hribovski kalk je po nemškem prvem delu zložen z Berg-, imamo sicer izraz iz tega korena, npr. hribovec, ki pa pomeni stalnega prebivalca v gorah (gorjanca) in ne turista – izraz turist (turistka) za planinca in planinstvo je že mrtev; nadomestila ga je beseda planinec (planinstvo)

Planinska povest se mora dogajati vsaj tri četrtine v hribovskem svetu.

Slovenska planinska povest se je rojevala dolgo časa in skozi različne žanrske nastavke; prvi prevodi so jo popularizirali kot lovsko povest.

Prvo dolgo besedilo, Mencingerjeva Moja hoja na Triglav, žanrsko ni bilo tvorno. Okvirna zgodba ima preveč ironičnega, da bi lahko konstituirala vzorec, vložena zgodba pa sodi med že znane povesti o planšarskem samotarskem čudaku.

Liberalna meščanska literatura je hribe osvojila šele s Kozakovim Belim mecesnom; glavni osebi, mračnemu in čudaškemu planšarju in lovcu, ki beži stran od dolinske povprečnosti, je dal liberalne dimenzije in oblekel vse skupaj v stil "ekspresionističnega verizma".

Sinonim za klasično planinsko povest je Janez Jalen:

- Ovčar Marko iz leta 1929 je pastirska idila in povest o vzponu vaškega sirotnika
- v Tropu brez zvoncev (1941) je Jalen združil lovsko in planšarsko, to je pastirsko povest v obsežno knjigo

Z dvema alpinističnima romanoma je Ivan Bučer zaznamoval naslednji tip slovenskega planinskega pisanja. Glavne osebe prihajajo iz meščanskega sveta, so izletniki in športniki, ki gredo v hribe preizkušat svoje zmogljivosti, zdraviti srčne rane ali enostavno uživati njihove lepote. Zgodbena struktura temelji na trikotniku plezalec-gora-ženska; trivialna tema je tudi plezalsko rivalstvo.

Vrh slovenske in prevedene planinske povesti je v štiridesetih letih. To obdobje zaznamuje povečan delež pravljčnosti (Tomažič, Vandot), pri Lapuhu pa nenavadna "živalska perspektiva". Oboje je mogoče razumeti kot obliko eskapizma. Kar tri dela so intenzivno vpeljala smučarsko tematiko.

Vrsto nemških povesti so navdihnili slovenska gorska pokrajina in ljudje. Za Slovence je ob tej literaturi neprijetno spoznanje, da je slovenski svet prikazan največkrat v nesimpatični luči.

Najpogostejša oblika planinskega leposlovja je planinski potopis, ki obsega eno turo (izlet na eno goro). Narava planinskega doživetja sili avtorje v kratko formo. Spisi so doživljajski in nimajo fabulativne strukture. Avtorji so večinoma neliterati in jih je k pisanju spodbudilo veliko doživetje narave. Dialoga je tu malo, razen če gre za humoristično besedilo (Janko Mlakar, Edo Deržaj).

103. vprašanje

Podnaslov planinska pripovedka nosi vseh pet Vandotovih obširnejših, kvalitetnejših in bolj poznanih spisov: Kekec na hudi poti, Kekec na volčji sledi, Kekec nad samotnim breznom, Romanje naše Jelice in Kocljeva osveta.

Vandotove planinske pripovedke lahko uvrstimo med 'realistične pravljice'.

Vandotova planinska pripovedka nima pretirano veliko fantastike, ki bi jo združevala s pravljico. Nanjo spominja veliko bolj s svojo motiviko in motivacijo, s pripovedno shemo: nima mračnega, ampak vesel razplet, zakoreninjena je v podzavestnem in mitičnem, očitna je delitev na pozitivno in negativno, tudi konec je uravnan po tej delitvi – dobro zmagata, zlo je poraženo. Vandotova planinska pripovedka je torej kot umetna pripovedna proza hibridna tvorba, opredeljena po eni strani s shemo pravljice, po drugi (zaradi konkretizacije prostora in junakov) pa s pripovedko.

Glavna upovedena oseba je otrok – deček od 8 do 11 let starosti.

Shema Vandotove planinske pripovedke:

1. Pojavi se manko, nekaj drugega in sovražnega. Svet se razcepi.
2. Junak gre v sovražni svet. (Nadomesti manjkajoče s samim seboj.)
3. Po določenem času bivanja (služenja) si pridobi sredstev, da
4. se lahko vrne domov. S seboj prinese darove ali ukradeno.
5. Vzpostavljena je enotnost sveta, ker se je sovražnik odselil ali pa je uničen

Osrednja upovedena oseba je junak. Pri Vandotu sta to Kekec in Jankov Kocelj. Po lastnostih sta si precej različna. Kekec je bister, z lahkoto 'nasuka' nasprotnike, Kocelj pa se stalno muči s svojo trdo betico. Vendar je njuna vloga v pripovedi identična in skladna s funkcijo junaka klasične pravljice. Oba uspešno popravljata svet, vračata stvari na svoje mesto.

Sovražnik (daritelj) je edini element Vandotove pripovedke, ki ohranja vsaj malo fantastičnega, pravljičnega. Je mitološko bitje, skrivnostna oseba z nadnaravnimi zmožnostmi.

Junakovo izhodišče in bivališče je dom, a z njim nekaj ni v redu. Iz neustreznega doma se junak napoti preko meje med semantičnima poljema (skozi gozd, preko strmih sten) do drugega doma – planinske kočje, ki je prebivališče sovražnika (daritelja).

Kljub temu, da gre pri Vandotu za umetni tip pripovedke, je skozi preverjanje po Rošijanovi aplikaciji Proppovih temeljnih določil pripovedke postalo jasno, da se še vedno zgleduje pri tradicionalni pravljичni strukturi. Odstopanja, ki kažejo razvoj žanra in avtorjeve značilnosti ter posebnosti, pa so:

1. Pripovedka je postala otroška literarna zvrst. Glavna upovedena oseba je samo še otrok.
2. Običajni gozd je nadomeščen s planinami. Funkcija sovražnosti, ki naj bi jo nosile, ni vedno jasno vidna.
3. Spremenjeno je zaporedje funkcij.
4. Spremenjena so razmerja med obsegom in pomenom nekaterih funkcij. Poudarjena je junakova vrnitev, zreduciran junakov odhod.
5. Ker gre za junaka – otroka, je ponekod opazno parodiranje njegovih akcij. S parodijo
6. postaja tudi jezik individualno obarvan